

**Moderná humánna geografia mesta Bratislava:
priestorové štruktúry, siete a procesy**

Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy

Ján Buček, Pavol Korec (editori)

Ján Buček, Pavol Korec (editori)

**Moderná humánna geografia mesta Bratislava:
priestorové štruktúry, siete a procesy**

Ján Buček, Pavol Korec
(editori)

Bratislava, 2013

Univerzita Komenského
Prírodovedecká fakulta
Katedra humánnej geografie a demografie

Vydanie tejto monografie bolo podporené v rámci riešenia výskumného projektu VEGA č.1/0709/11 „**Adaptabilita priestorových systémov v post-transformačnom období**“ a výskumného projektu APVV č. 0018-12 „**Humánnogeografické a demografické interakcie, uzly a kontradikcie v časopriestorovej sieti**“.

Recenzovali: doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc.
Mgr. Richard Pouš, PhD.

doc. RNDr. Ján Buček, CSc., prof. RNDr. Pavol Korec, CSc. – editori
Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy.
Bratislava: Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie

Bratislava 2013: Univerzita Komenského
Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie
web: www.humannageografia.sk
e-mail: khg@fns.uniba.sk

Copyright © editori a autori

Obsah tejto monografie je chránený autorským zákonom.
Editori a autori doporučujú citovanie tejto monografie podľa autorov a názvov jednotlivých kapitol.

Grafická úprava: Branislav Šprocha a Miroslava Šprochová
Návrh obálky: Vladimír Bačík
Foto na obálke: AV studio, s.r.o.
Náklad: 150 kusov
Rozsah publikácie: 345 strán / 27,95 AH
Publikácia neprešla jazykovou úpravou.

Tlač: KO & KA spol. s r.o., Tlačiareň K-PRINT, Kadnárova 102, SK - 831 06 Bratislava

ISBN: 978-80-223-3516-4

Obsah

Predslov	5
1. Poloha mesta Bratislava <i>Pavol Korec</i>	7
2. Pozícia Bratislavy a jej regiónu v regionálnej štruktúre Slovenska <i>Pavol Korec</i>	27
3. Demografický obraz Bratislavy <i>Branislav Bleha, Juraj Majo, Branislav Šprocha</i>	55
4. Bratislava - mesto narastajúcich sociálnych nerovností <i>Alena Rochovská, Miriam Miláčková, Lukáš Námešný</i>	89
5. Ekonomická báza Bratislavy, jej vývoj a perspektívy <i>Pavol Korec</i>	119
6. Inovátori vo výskume a vývoji technológií v Bratislave <i>Slavomír Ondoš, Eva Polonyová, Filip Lehocký</i>	147
7. Bratislava - najvýznamnejšie centrum mestského turizmu na Slovensku <i>Ingrid Bučeková</i>	171
8. Poloha uzla Bratislava v dopravných siet'ach <i>Marcel Horňák, Vladimír Bačík</i>	195
9. Funkčná adaptácia pôdorysu Bratislavy <i>Slavomír Ondoš</i>	229
10. Politický život Bratislavy z perspektívy jej volebného správania <i>Martin Plešivčák</i>	257
11. Priestorová organizácia miestnej samosprávy Bratislavy v teoretickom a medzinárodnom kontexte <i>Ján Buček</i>	313
O autoroch	343

Pavol Korec

2. Pozícia Bratislavy a jej regiónu v regionálnej štruktúre Slovenska

2.1 Pozícia Bratislavy v širšom priestore strednej Európy

Vývoj po roku 1989 vyvolal procesy rušiacie hranice národných ekonomík aj v regióne strednej a východnej Európy. Politické zmeny umožnili nástup internacionalizácie a globalizácie ekonomík štátov strednej a východnej Európy. Možnosť prakticky voľného pohybu osôb, finančného kapitálu, tovarov a informácií má za následok, okrem iného, aj zmeny významu, resp. pozície jednotlivých miest ako v národnej, tak aj medzinárodnej mierke. Mestá, predovšetkým však dôležité centrá štátov, sú konfrontované s dôležitou otázkou ich budúcej funkcie (-í) a prosperitou všeobecne. Veľké mestá štátov sa v súčasnosti vyznačujú nebyvalou dynamikou vnútornej reštrukturalizácie (ekonomickej, funkčno-priestorovej i sociálno-demografickej), ktorá je významne formovaná internacionalizáciou a globalizáciou a ich vzájomnou konkurenciou. Vplyv globalizácie vytvára predpoklady pre určité podobnosti v rozvoji miest, pod vplyvom internacionalizácie a globalizácie sa vytvára nový spôsob urbanizácie. Súčasnú premenu miest ovplyvňuje niekoľko obecných trendov spoločenských zmien, ktorých korene možno hľadať v odstraňovaní politických a ekonomických bariér: (1) internacionalizácia z hľadiska kapitálu i pracovných síl, (2) deregulácia vplyvu verejného sektoru, (3) ekonomická reštrukturalizácia charakterizovaná deindustrializáciou a rozvojom aktivít terciérneho a kvartérneho sektoru, (4) sociálna polarizácia a (5) postmoderný spôsob mestského života (Vaishar 2000, Sýkora 2000, Ondoš a Korec 2008 a iní).

Z hľadiska hodnotenia pozície Bratislavy v systéme miest strednej a východnej Európy si pozornosť zasluhujú nasledovné skutočnosti:

- a) V súčasnom období sú rozdiely v pozíciách miest v sídelnom systéme len čiastočne výsledkom ich veľkosti meranej iba počtom obyvateľov. Na pozíciu mesta väčšou mierou vplyvajú jeho funkcie, predovšetkým funkcia riadiaceho centra určitého regiónu, ktorá vedie k dominantnej pozícii mesta v sídelnej a regionálnej štruktúre územia danej hierarchickej veľkosti. Táto kľúčová funkcia riadiaceho centra je úzko spojená s vývojom jeho ekonomickej bázy. Pochopiteľne z tohto pohľadu majú najlepšie možnosti práve hlavné mestá štátov, s istou dávkou tolerancie možno povedať, že majú významnú pridanú hodnotu rozvojového potenciálu (Weclawowicz 2007, Parysek 2007, Dostál, Hampl 2008 a iní).
- b) Ak by sme chceli ukázať poradie významnosti základných funkcií mesta, odhliadnuc od funkcie bývania, tak potom na prvej pozícii by bola práve funkcia vedúceho riadiaceho centra regiónu (štátu) alebo funkcia „kontroly“ nad určitým územím, ktorá najmä prostredníctvom „prirodzeného prísunu“ inovačných aktivít prináša mestu

väčšiu váhu a status. Na druhé miesto treba zaradiť obchod a podnikanie a s tým súvisiaci rozvoj výrobných služieb, zahrňujúce služby finančné (banky, poisťovne, investičné spoločnosti a i.) a ďalšie komerčné služby pre podnikanie (realitné, poradenské, právne a účtovné firmy, reklamné agentúry a pod.) a až na tretie miesto výrobnú funkciu, teda priemysel. Pochopiteľne významná je aj kultúrno-historická funkcia mesta, ktorá má vplyv nielen na cestovný ruch, ale aj na hodnotové vnímanie mesta. Nemôžeme podceňovať ani funkciu centra vzdelávania a vedy, najmä významné sústredenie univerzít a výskumných kapacít.

- c) Vzájomné vzťahy medzi mestami, a tak aj pozícia jednotlivých miest v sídelnom systéme majú veľkú dynamiku ako dôsledok neustáleho tlaku inovačných aktivít, nových myšlienok a všeobecnej snahy miest získavať profit. V tomto smere sú veľmi potentné najmä aktivity spojené s rozvojom znalostnej ekonomiky, inováciami a aktivity kreatívneho sektora. Súčasná hierarchia sídiel je preto menej stabilná než boli staršie sídelné systémy založené na dominancii priemyslu, alebo ešte dávnejšie na agrárnej spoločnosti.
- d) V súčasnosti musia mestá počítať s konkurenciou miest podstatne vzdialenejších ako tomu bolo v minulosti. Toto platí dvojnásobne najmä pre hlavné mestá štátov, ktoré „súťažia“ nielen v ekonomických dimenziách, hoci sektorová štruktúra ekonomiky mesta je veľmi dôležitá (pozitívne sú hodnotené najmä aktivity podporujúce rozvoj už spomínanej znalostnej ekonomiky v meste), ale aj mierou politického vplyvu, kultúrno-historickej pozície a dokonca aj symbolickým významom a „imidžom“ (geniusom loci, vnímaním mesta).
- e) Aj napriek vyššie uvedenému treba poznamenať, že Bratislava je v porovnaní s ostatnými mestami Slovenska a väčšinou miest strednej a východnej Európy v lepšej situácii, pretože pozícia „politických hlavných miest“ je oveľa stabilnejšia ako pozícia „významných ekonomických centier“. Ekonomické hlavné centrá sú vo väčšej miere vystavované zmenám na trhu a musia neustále hľadať nové zdroje vývoja (Dostál 2008, Dostál a Hampl 2008).
- f) Bratislava disponuje kľúčovou funkciou hlavného mesta štátu, ku ktorej sa pripájajú unikátna geografická poloha a osobitosti historicko-geografického vývoja (vrátane vývoja ekonomiky mesta) v národnej i v nadnárodnej mierke. Pozícia Bratislavy v sídelnom systéme miest strednej Európy sa začala prudko meniť po roku 1989. Všeobecné globálne vývojové trendy ekonomiky nahrávali Bratislave v uplynulých 20 rokoch práve vďaka trom uvedeným pozitívam mesta.
- g) Dôležitou črtou súčasného vývoja sídelného systému v globálnej mierke je proces formovania metropol. Podstatou metropoly je jej vplyv na široký región, ktorý je založený na tokoch myšlienok, informácií, financií, tovarov, služieb, osôb a aj iných javov. Týmto tokmi metropola ovplyvňuje a stimuluje rozvoj regiónu. Dnes sa metropoly stávajú kľúčovými uzlami nielen sídelného systému, ale aj širšie chápanej regionálnej štruktúry v národnej i v nadnárodnej mierke. Všeobecne sa rozlišujú štyri hierarchické úrovne metropol: celosvetové metropoly, kontinentálne metropoly, subkontinentálne metropoly a národné metropoly (Parysek 2004).

h) Viacerí autori, napr. Grimm (1994), Musil (2000) Parysek (2007) a iní, hovoria, že pozícia Bratislavy je porovnateľná s významom iných hlavných miest malých štátov strednej a východnej Európy (Ljubljana, Záhreb, Vilňus, Riga a Tallin). Významovo sa dajú k týmto hlavným mestám, podľa uvedených autorov, priradiť v hodnotenom priestore ešte aj Brno, Kluž, Poznaň, Vroclav, Krakov alebo Katovice. Miliónové hlavné mestá strednej Európy, Viedeň, Prahu, Budapešť a Varšavu stavajú rádovo na vyššiu úroveň. Podľa nášho názoru Bratislava vďaka svojej polohe v stredoeurópskom priestore (okrem iného v jej širšom zázemí sa nachádzajú Viedeň, Budapešť, Győr, Praha a Brno), historickej multikultúrnosti, prípadne ďalším fenoménom, možno zaradiť o stupeň vyššie ako spomínané malé hlavné mestá a ďalšie centrá, pričom rešpektujem, že je v tieni Viedne, Budapešti a Prahy. Bratislavu možno v zmysle štyroch hierarchických úrovní metropol podľa Paryseka (2007) považovať za subkontinentálnu metropolu, pričom Viedeň, Budapešť a Praha majú ambície kontinentálnych metropol.

2.2 Pozícia Bratislavy a jej regiónu v regionálnej štruktúre Slovenska

2.2.1 Rámcové východiská a všeobecné poznámky

Bratislava predstavuje v regionálnej štruktúre Slovenska osobitnú kategóriu zreteľne dominujúcu ako v sídelnom systéme, tak aj v širšie chápanej regionálnej štruktúre. Spoločenský vývoj po roku 1989 zvýraznil postavenie a význam Bratislavy nielen v ekonomike Slovenska ale aj v celospoločenskom kontexte. Zásadná politická zmena v roku 1989 sa významne premietla do všeobecných tendencií vývoja spoločnosti na Slovensku, vrátane zmien hierarchie jeho sídelnej siete a diferenciacie regionálnej štruktúry. Z nových všeobecných trendov a tendencií, ktoré začali ovplyvňovať vývoj jednotlivých miest a regiónov na Slovensku je dôležité upozorniť najmä na tri: (i) realizácia nápravných procesov ekonomiky a regionálnej štruktúry Slovenska deformovanej počas komunistického vývoja; (ii) zvýšenie významu kvalitatívne nových tendencií vývoja ekonomiky spojených s nástupom post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti (ústup priemyslu a zvyšovanie významu aktivít terciérneho a kvartérneho sektora) a (iii) vplyv rôznych procesov spojených s globalizáciou. Dôležitou skutočnosťou je konštatovanie, že všetky tieto tri tendencie mimoriadne priaznivo ovplyvňujú sociálno-ekonomický vývoj Bratislavy. Takisto treba hneď na úvod poznamenať, že tieto tendencie významne prispievali (-jú) k divergencii regiónov Slovenska. Predikujeme, keď upozorňujeme, že mimoriadne „vzdialenie sa“ Bratislavy a regiónu Bratislavy (regiónu na úrovni NUTS II a NUTS III) od ostatných miest a regiónov Slovenska, je tým najprirodzenejším javom, čo sa dal očakávať vo vývoji miest a regionálnej štruktúry Slovenska po roku 1989.

Pri hodnotení vývoja miest a regionálnej štruktúry Slovenska v období spoločenskej transformácie sa vzhľadom na popisovanie faktorov a procesov podmieňujúcich tento vývoj prekvapujúco málo zdôrazňuje skutočnosť, že Slovensko po roku 1989 vstú-

pilo do post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti. Toto je veľmi dôležité, pretože pre posun z industriálneho do post-industriálneho štádia je charakteristická nielen zmena vedúceho sektora hospodárstva, keď sekundárny sektor (priemysel) striedajú terciér a kvartér (služby v širokom slova zmysle), ale z pohľadu samotného regionálneho vývoja sú dôležité aj ďalšie zmeny.

Vo vzťahu k Bratislave je v tomto kontexte potrebné upozorniť najmä na nasledovné skutočnosti:

1) V post-industriálnom štádiu sa zvyšuje selektívnosť procesu koncentrácie a súčasne aj intenzita tohto procesu, čomu prirodzene zodpovedá aj prudký rast ekonomiky vybraných miest a regiónov a prirodzené zvyšovanie regionálnych rozdielov; selektívnosť procesu koncentrácie reaguje predovšetkým na schopnosť regiónov a ich centier prijímať progresívne ekonomické aktivity terciéru a kvartéru; v tejto úlohe je rozhodujúci ľudský kapitál, od jeho základných atribútov (početnosť populácie, veková štruktúra obyvateľstva, vzdelanostná štruktúra obyvateľstva a iné) až po tie „sofistikovanejšie“ (profesná adaptabilita na nové podmienky, schopnosť akceptovať požiadavky znalostnej ekonomiky, inovačných procesov, rozvoja kreatívnych odvetví ekonomiky a iné).

2) V post-industriálnom štádiu sa zvyšuje dominantnosť a úloha metropolitných regiónov hlavných miest v regionálnej štruktúre štátu; toto je dôležité rešpektovať pri úvahách o pozícii regiónu Bratislavy v regionálnej štruktúre Slovenska, pretože vzhľadom na veľkosť, teda, skôr „malosť“, „subtílnosť“ Slovenska, podľa počtu obyvateľov aj podľa rozlohy, Bratislava absorbovaním kľúčových aktivít terciérneho a kvartérneho sektoru „prirodzene“ lokalizovaných v hlavnom meste a hlavnom ekonomickom centre štátu (dodávatelia IT, médiá, reklamné agentúry, agentúry prieskumu trhu, finančné služby a ďalšie), saturuje požiadavky celého územia Slovenska a necháva tak veľmi málo priestoru pre ostatné mestá.

3) Povaha významovej polarizácie ekonomických a aj všeobecne spoločenských systémov miest a regiónov sa výrazne posúva z chápania typov „bohatý – chudobný“ na typy „riadiaci – riadený“; toto konštatovanie je často vnímané ako nevyhnutné „klišé“, je to však reálne existujúca situácia, pretože v tomto štádiu vývoja spoločnosti je závislosť regiónov na nižších úrovniach od metropolitných regiónov väčšia ako tomu bolo v industriálnom štádiu; priemyselné regióny mali väčšiu mieru autonómie ako ich majú dnešné regióny, vo väčšej miere závislé od komerčných služieb.

4) Nakoniec, pre niekoho je možno paradoxnou skutočnosť, že v post-industriálnom štádiu sa distribúcia obyvateľstva medzi mestami a regiónmi prakticky nemení, zvyšuje sa však koncentrácia pracovných príležitostí a k mimoriadne výraznému zvýšeniu prichádza v koncentrácii ekonomiky predovšetkým aktivít terciérneho a kvartérneho sektora (výkonnosť ekonomiky vyjadrená HDP na obyvateľa, hodnotou ekonomického agregátu, prípadne inými indikátormi). Na túto skutočnosť ešte poukážeme pri hodnotení vývoja regionálnej štruktúry Slovenska.

Jednu poznámku je vhodné urobiť aj v súvislosti s globalizáciou. Prakticky všetci autori píšuci o globalizácii konštatujú, že globalizácia nahráva „trhovému fundamenta-

lizmu“. Trhový fundamentalizmus je, ako to uviedol Soros (2002), schopnosť súkromného kapitálu umiestňovať sa z hľadiska efektívnosti investícií v najvýhodnejších lokalitách. Bez diskusie treba rešpektovať skutočnosť, že v uplynulých dvadsiatich rokoch bol takouto lokalitou na Slovensku najmä región Bratislavy a v druhej úrovni potom regióny juhozápadného Slovenska, stredného Považia a regióny vybraných metropolitných miest ležiacich mimo týchto oblastí (Košice a Banská Bystrica).

Podľa klasickej teórie vývoja spoločnosti 19. storočia začali najdôležitejšie spoločenské zmeny (modernizmus) v dôsledku spoločného pôsobenia francúzskej revolúcie a priemyselnej revolúcie. Podľa spoločenskej teórie konca 20. storočia sú súčasné dôležité spoločenské zmeny výsledkom post-industriálneho vývoja a globalizácie (Holton 2006). Spolupôsobenie post-industriálneho štádia vývoja a globalizácie na široko chápaný vývoj spoločnosti, vrátane regionálneho vývoja, má na Slovensku tú osobitosť, že na Slovensku začali pôsobiť prakticky spoločne v jednom okamihu, pričom sa „pridali“ k politickými zmenami vyvolanej (nápravnej) post-komunistickej transformácii. Toto možno u niekoho „spôsobuje šok“ pri sledovaní prudkého napredovania Bratislavy v regionálnej štruktúre Slovenska.

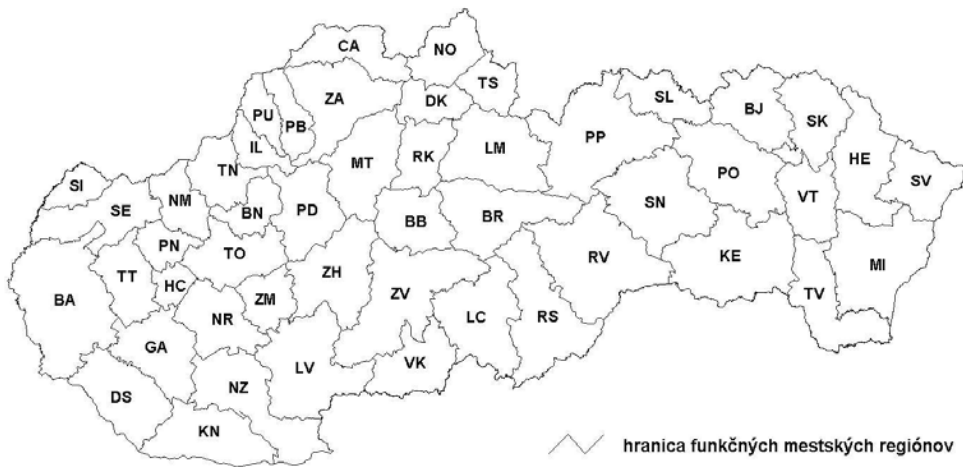
2.2.2 Metodika výskumu hodnotenia regionálnej štruktúry Slovenska

Hlavné metodické problémy výskumu regionálnej štruktúry Slovenska sú dvojakého druhu. Prvým je výber vhodnej sústavy „n“ základných priestorových jednotiek, ktoré sú základom porovnávania regionálnych rozdielov, druhým nájdenie vhodných ukazovateľov, resp. komplexného ukazovateľa, ktoré čo najvýstižnejšie postihujú sledovaný jav, v našom prípade úroveň sociálno-ekonomického rozvoja. Pre nás je dôležité, aby jednou z hodnotených „n“ základných priestorových jednotiek bola aglomerácia (región) Bratislavy a ukazovatele (ukazovateľ) boli dostatočne reprezentatívne v kontexte sledovaného javu. Ako uvádza vo svojej štúdiu Hampl (2005), pri štúdiu úrovne sociálno-ekonomického rozvoja je pre výber základných priestorových jednotiek určujúce územno-správne členenie štátu v hierarchii obec – okres – kraj. Možné a vo viacerých prípadoch aj potrebné úpravy zvoleného súboru základných priestorových jednotiek sú obmedzené na vhodné zlučovanie uvedených administratívnych jednotiek do „geograficky“ prirodzenejších jednotiek z hľadiska porovnateľnosti ich veľkosti a sociálno-ekonomickej integrity. Pri výbere vhodných ukazovateľov sa najčastejšie využívajú výsledky oficiálnych „cenzov“, prípadne pravidelné ročné štatistické zisťovania jednotlivých sociálno-ekonomických charakteristík publikované Štatistickým úradom Slovenskej republiky podľa troch vyššie uvedených administratívnych jednotiek.

Ako sme už uviedli vyššie, pri úlohe ukázať regionálnu diferenciáciu územia je z metodického hľadiska potrebné vyriešiť najmä dva problémy: určiť a vymedziť sústavu vhodných priestorových jednotiek, ktoré predstavujú bázu regionálneho výskumu a výber vhodných ukazovateľov sociálno-ekonomického rozvoja. Pochopiteľne immanentnou súčasťou druhého problému je aj konštrukcia agregovaných, resp. syntetických

ukazovateľov ekonomickej a sociálnej, resp. komplexnej spoločenskej úrovne rozvoja sledovaných priestorových jednotiek. Pri úlohe regionálnej typizácie územia Slovenskej republiky vzhľadom na úroveň sociálno-ekonomického rozvoja sa vhodnými základnými priestorovými jednotkami javia aproximované funkčné mestské regióny (AFMR). Funkčné mestské regióny (FMR) predstavujú špecifický typ funkčného regiónu definovaného na základe kritérií týkajúcich sa priestorovej interakcie medzi mestom a jeho okolím (jadro – zázemie). FMR sa definuje ako priestorovo súvislé územie, ktoré je relatívne uzavreté vzhľadom na denný pohyb obyvateľov za prácou, vzdelaním, službami, rekreáciou a sociálnymi kontaktmi. Teoretické základy a metodiku identifikácie FMR Slovenska a ich základnú charakteristiku predstavil vo svojej práci Bezák (2000). Z ôsmich princípov, ktoré odporúča uvedený autor rešpektovať pri identifikácii FMR by sme chceli upozorniť na prvý, podľa ktorého sú FMR jednotkami vytvorenými primárne pre potreby regionálne orientovaného výskumu a na piaty, ktorý vyjadruje autonómiu FMR (FMR má byť vnútorne integrovaným a navonok uzavretým celkom; Bezák 2000, str. 27-29). Vzhľadom k dostupnosti štatistických dát je v tomto príspevku pri ukázaní možných prístupov k regionálnej typizácii územia Slovenska použitý systém AFMR málo odlišný od systému FMR variant 91-A, ktorý identifikoval Bezák (2000) (obr. 2.1). Rozdiely sú však zanedbateľné, v žiadnom prípade neovplyvnili výsledky výskumu.

Obr. 2.1: Aproximované funkčné mestské regióny Slovenska

Identifikácia aproximovaných funkčných mestských regiónov Slovenska

49 AFMR Slovenska:

BA – Bratislava

BB – Banská Bystrica

BJ – Bardejov

BN – Bánovce nad Bebravou

BR – Brezno

LV – Levice

MI – Michalovce

MT – Martin

NM – Nové Mesto nad Váhom

NO – Námestovo

NR – Nitra

SI – Skalica

SL – Stará Ľubovňa

SK – Svidník

SN – Spišská Nová Ves

SV – Snina

TN – Trenčín

CA – Čadca	NZ – Nové Zámky	TO – Topoľčany
DK – Dolný Kubín	PB – Považská Bystrica	TT – Trnava
DS – Dunajská Streda	PD – Prievidza	TS – Tvrdošín
GA – Galanta	PN – Piešťany	TV – Trebišov
HC – Hlohovec	PO – Prešov	VK – Veľký Krtíš
HE – Humenné	PP – Poprad	VT – Vranov nad Topľou
IL – Ilava	PU – Púchov	ZA – Žilina
KE – Košice	RK – Ružomberok	ZH – Žiar nad Hronom
KN – Komárno	RS – Rimavská Sobota	ZM – Zlaté Moravce
LC – Lučenec	RV – Rožňava	ZV – Zvolen
LM – Liptovský Mikuláš	SE – Senica	

Zdroj: Bezák 2000, upravené autorom.

V jednej z predchádzajúcich prác sme sa rozdielom medzi nami prijatou „zostavou“ AFMR a Bezákom (2000) identifikovaným systémom FMR už zaoberali (Korec 2007). Jedná sa vlastne o dve odlišnosti. V našom systéme AFMR je užšie vymedzený FMR Bratislavy (v prospech FMR Dunajskej Stredy a Senice) a v našich AFMR Nové Zámky a Trebišov sú obsiahnuté podľa Bezáka (2000) samostatné FMR Štúrovo, resp. FMR Kráľovský Chlmec. Naš systém AFMR teda pozostáva zo 49 regiónov (obr.2.1). Uvedené odlišnosti sú dôsledkom už spomínanej skutočnosti, že potrebné dáta sú dostupné len na úrovni okresov a zatiaľ čo spájať okresy do územne väčších jednotiek môžeme, rozdeliť okres na dve alebo viac menších územných jednotiek nie je možné.

Za veľmi vhodný ukazovateľ rozvoja ekonomiky, resp. dosiahnutej ekonomickej úrovne mesta a regiónu sa považuje všeobecne ekonomický agregát (EA). EA získame ako súčin počtu pracovných príležitostí regiónu a priemernej mesačnej mzdy zamestnanca regiónu. EA možno prisudzovať podobnú vypovedaciu schopnosť ako tradičnému makroekonomickému ukazovateľu HDP. Podrobnejšie zdôvodňuje použitie EA pri výskume rozvoja ekonomiky miest a regiónov vo svojej práci Hampl (2005). Ako uvádza Hampl (2005) jedinou možnosťou zohľadnenia rozdielov v rozvoji ekonomiky regiónov na úrovni okresov, prípadne FMR je vzhľadom k dostupnej dátovej základni iba kombinácia počtu pracovných príležitostí a priemerných miezd zamestnancov v príslušnom roku. Ukazovateľ tohto typu je označovaný ako ekonomický agregát (EA) a podľa spomínaného autora mu možno prisudzovať podobnú výpovednú hodnotu ako tradičnému makroekonomickému agregátu HDP. Vzhľadom na sociálnu a kultúrnu homogenitu Slovenska môžeme EA prisúdiť nielen ekonomickú, ale aj komplexne spoločenskú, sociálno-ekonomickú povahu. Z tohto dôvodu je vhodný aj pre syntetické hodnotenie spoločenskej rozvinutosti územných jednotiek. EA sa v relatívnych hodnotách vyjadruje obyčajne dvomi spôsobmi. Keď prepočítame veľkosť EA v regióne na plochu regiónu dostávame tzv. územný variant, keď ho prepočítame na počet obyvateľov dostávame tzv. sociálny variant (Hampl 2005, 2007). Podľa citovaného autora (Hampl 2007) je rozlíšenie a hodnotenie týchto dvoch základných foriem geografického rozloženia a vývoja EA veľmi dôležitou metodickou otázkou identifikovania regionálnej štruktúry

štátu. V našej práci aplikujeme pri hodnotení vývoja regionálnej štruktúry Slovenska a pozície regiónu Bratislavy v nej sociálny variant, ktorý má pochopiteľne pri porovnávaní spoločenského rozvoja regiónov väčšiu výpovednú hodnotu.

Úroveň regionálneho rozvoja Slovenskej republiky hodnotíme v decéniu 1997-2006. Voľba roku 1997 ako začiatku sledovaného obdobia je do určitej miery dôsledkom dostupnosti dát. Od 24. júla 1996 vstúpilo zákonom na Slovensku do platnosti súčasné územno-správne členenie so začiatkom realizácie 1.1.1997, t.j. od roku 1997 sú k dispozícii dáta podľa dnešných okresov. V práci boli použité primárne štyri druhy dát za roky 1997 a 2006 vzťahujúce sa k okresom (počet obyvateľov, počet pracovných príležitostí v podnikoch nad 20 zamestnancov, počet pracovných príležitostí v terciérnom sektore a priemerná mzda zamestnancov). Rok 1997 však možno považovať aj za medzník, nielen vo vývoji ekonomiky Slovenska, ale aj za medzník vo vývoji regionálnej štruktúry Slovenska v prvej etape spoločenskej transformácie. Hneď po roku 1989 začala na Slovensku „deštrukcia“ centrálne riadenej ekonomiky (najmä rozpad veľkých priemyselných a poľnohospodárskych podnikov). Za ukončenie tejto deštrukcie možno považovať veľkú privatizáciu realizovanú na Slovensku v rokoch 1995 a 1996. Koniec hodnoteného obdobia, rok 2006, možno považovať, ako sme už uviedli vyššie, za ukončenie (prvej etapy) spoločenskej transformácie na Slovensku, ktorá začala po roku 1989. K tomuto tvrdeniu nás vedie niekoľko faktov, medzi ktoré patria predovšetkým nasledovné: realizovanie základných reforiem (hlavne neoliberálne politické reformy realizované na Slovensku v rokoch 1998-2006 – reforma sociálneho systému, dôchodková reforma, daňová reforma, najmä rovná 19 %-ná daň z príjmu, novelizácia zákonníka práce a iné; Smith a Rochovská 2006); úspešné ukončenie snahy Slovenska o vstup do euroatlantických štruktúr, predovšetkým do EÚ a NATO; relatívne stabilizovaný „nový vzorec“ regionálnej štruktúry na začiatku 21. storočia a ďalšie (Blažek a Csank 2007, Korec 2007, Hampl a kol. 2008 a iní).

Rok 2006 možno považovať aj za medzník „štandardného“ vývoja ekonomiky a spoločnosti na Slovensku. V roku 2008 začala krachom banky Lehman Brothers v USA svetová hospodárska kríza a z toho dôvodu bol vývoj ekonomiky od rokov 2008 a 2009 aj na Slovensku mierne „deformovaný“. Relatívna hodnota EA podľa AFMR z roku 2009 v tab. 2.2 ukazuje na pokračovanie vývojovej trajektórie z obdobia pred rokom 2007. V nasledujúcich rokoch prebiehali výraznejšie vplyvy regionálnej politiky z úrovne EÚ, ako aj z úrovne štátu na vývoj regionálnej štruktúry Slovenska a samozrejme aj výraznejšie zásahy štátu do ekonomiky a sociálnej oblasti ako dôsledku pretrvávajúcej hospodárskej recesie a potreby konsolidácie verejných financií. Výsledkom týchto zmien nemusí byť nová trajektória regionálneho vývoja Slovenska, je však reálne očakávať zoslabovanie vplyvu divergentných síl, čo sa premietne aj do ďalších oblastí života štátu (Bleha a Vaňo 2009). Obdobie 1997-2006 možno považovať za relatívne homogénne z hľadiska kvalitatívnych charakteristík prostredia a faktorov podmienajúcich regionálny vývoj Slovenska.

2.2.3 Vývoj regionálnej štruktúry Slovenska

Tab. 2.1 ukazuje relatívne hodnoty vývoja EA podľa jednotlivých aproximovaných funkčných mestských regiónov Slovenska v období 1997 – 2006. Ako sme už uviedli, funkčný mestský región (FMR), ktorý sa nazýva aj denný urbánny systém, predstavuje relatívne uzavreté územie z hľadiska denného pohybu obyvateľov za prácou, do škôl a za službami. Z uvedeného dôvodu predstavujú naše AFMR akési prirodzené územné jednotky regionálnej štruktúry Slovenska a preto má zmysel ich vzájomne porovnávať.

AFMR Bratislava vytvára 8 okresov bratislavského VÚC. Z predloženej tabuľky je zrejma mimoriadna prevaha AFMR Bratislavy nad ostatnými regiónmi Slovenska. Výrazná polarita medzi regiónom Bratislavy a ostatným územím Slovenska je základná črta súčasnej regionálnej štruktúry Slovenska. Skutočnosť, že v roku 2006 zvýšil AFMR Bratislava svoj podiel na EA Slovenska v porovnaní s rokom 1997 až o 7,07 % je zákonným odrazom podmienok rozvoja ekonomiky v tomto období. Zvýšenie podielu o 7,07 percentuálneho bodu v priebehu 10 rokov, z 20,51 % na 27,58 % je skutočne obrovské. Ako sme už uviedli, v regióne Bratislavy sa po roku 1989 skoncentrovali v extrémne pozitívnej polohe prakticky všetky faktory pozitívne ovplyvňujúce sociálno-ekonomický vývoj v transformačnom období (faktor sídelnej hierarchie zvýraznený štatútom hlavného mesta štátu, makropolitická atraktivita podporovaná veľkou dopravnou infraštruktúrou, diverzifikovaná ekonomika, ľudský potenciál a ďalšie).

Aj napriek rešpektovaniu skutočnosti, že stanovenie významovej hierarchie faktorov podmieňujúcich regionálny rozvoj je vzhľadom na vysokú individuálnu variabilitu územných jednotiek a kombinovanému (často protichodnému) pôsobeniu jednotlivých faktorov ťažké, väčšina autorov považuje za rozhodujúci endogénny faktor „faktor sídelnej hierarchie“. Pozitívne efekty faktora sídelnej hierarchie popisuje vo svojej práci Hampl (2001) nasledovne: „Hlavné mestá štátov a veľké mestá disponujú významným ekonomickým a sociálnym potenciálom (i); ekonomická báza veľkých miest je diverzifikovaná so silným podielom terciérneho a kvartérneho sektora (ii); tieto mestá sú súčasne územno-správnymi centrami a v dnešnom globalizujúcom sa svete sú pre jednotlivé regióny štátu sprostredkovateľmi „ideí“ prichádzajúcich zvonku (iii); veľkou prednosťou veľkých miest je možnosť „face-to-face“ kontaktov v obchode a podnikaní (iv); veľké mestá majú lepšiu sociálnu a technickú infraštruktúru a priaznivejšiu sociálno-demografickú (vrátane vzdelanostnej) štruktúru (v); veľké mestá majú lepšiu technickú infraštruktúru a spravidla disponujú významným univerzitným a vedeckovo-výskumným potenciálom (vi) a nakoniec treba poukázať aj na samotnú „mohutnosť“ populácie veľkých miest, ktorá pozitívne ovplyvňuje spotrebu a následne rozvoj radu aktivít terciérneho sektora (vii). Je nepopierateľné, že pozitívny vplyv tohto faktora je spomedzi slovenských miest najvýraznejší práve v prípade Bratislavy.

Región Bratislavy bol aj z uvedeného dôvodu veľmi atraktívny pre nové ekonomické aktivity spojené s nástupom post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti (koncentrácia finančníctva, firiem pracujúcich v oblasti IT, obchodných „business“ spoločností, mediálnych aktivít, firiem podnikajúcich s realitami a pod.) ako aj

s procesmi spojenými s globalizáciou (predovšetkým koncentrácia centrál – „headquarters“ medzinárodných spoločností a prílev priamych zahraničných investícií). Razantný vývoj ekonomiky Bratislavy po roku 1989 a jej dominancia v regionálnej štruktúre Slovenska bola preto prirodzená o bola očakávaná.

Z priloženej tabuľky môžeme vybrať aj celý rad ďalších poznatkov o pozícii Bratislavy v regionálnej štruktúre Slovenska. Napríklad, zatiaľ čo v roku 1997 bola hodnota EA na 1 obyv. (sociálny variant) AFMR Bratislava vyššia od druhého v poradí, AFMR Košíc len o 30 % (4469 vs. 3419), v roku 2006 zaostával druhý AFMR Trnava za AFMR Bratislava už o 60 % (11 575 vs. 19 547). Ak bol v roku 1997 rozdiel hodnôt EA na 1 obyv. AFMR Bratislavy a druhého v poradí AFMR Košíc len 1048, tak v roku 2006 zaostával už druhý AFMR Trnava o hodnotu 8972. Kým v roku 1997 dosiahla relatívna hodnota EA na obyvateľa pri AFMR Bratislavy 178, v roku 2006 to bolo už 245 (v roku 2009 dokonca už 267, tab. 2.2). Rozdiel medzi AFMR Bratislavy a druhým v poradí sa zvýšil zo 41 (AFMR Košice 137) na rovných 100 (AFMR Trnava 145) (tab. 2.1). AFMR Bratislavy, „de facto“ aglomerácia Bratislavy má v súčasnosti zreteľne dominantnú pozíciu v sídelnej a regionálnej štruktúre Slovenska. Túto pozíciu však treba chápať najmä vo vzťahu „riadiaci“ región (aglomerácia Bratislavy) a „riadené“ územie (ostatné územie Slovenska) a nie ako sa to často prezentuje „bohatá Bratislava“ a „chudobné Slovensko“.

Tab. 2.1: Ekonomický agregát (EA; sociálny variant) Slovenska podľa aproximovaných funkčných mestských regiónov (AFMR)

AFMR	EA na 1 obyvateľa		Index rastu	Relatívny EA na 1 obyvateľa		Podiel	Zmena podielu	
	1997	2006		2006/1997	1997	2006	na EA SR	na EA SR
							2006	1997-2006
Bratislava	4467	19547	4,3	178	245	27,58	7,07	
Banská Bystrica	3213	10477	3,2	128	131	2,7	0,01	
Bardejov	1357	4033	3	54	51	0,72	-0,03	
Bánovce nad Bebravou	1958	6267	3,2	78	78	0,55	-0,01	
Brezno	2327	5312	2,2	93	67	0,8	-0,34	
Čadca	1428	4023	2,8	57	50	0,87	-0,11	
Dolný Kubín	2498	5616	2,3	100	70	0,52	-0,21	
Dunajská Streda	1646	5759	3,6	66	72	1,55	0,18	
Galanta	1663	5833	3,5	66	73	2,02	0,19	
Hlohovec	2349	6713	2,8	94	84	0,71	-0,09	
Humenné	2064	5570	2,6	82	70	0,99	-0,2	
Ilava	2239	7239	3,2	89	91	1,03	-0,01	
Košice	3419	9655	2,8	137	121	7,78	-0,97	
Komárno	1921	5425	2,8	77	68	1,35	-0,21	
Lučenec	1958	4367	2,2	78	55	0,97	-0,43	
Liptovský Mikuláš	2674	7642	2,8	107	96	1,31	-0,18	

AFMR	EA na 1 obyvateľa		Index rastu	Relatívny EA na 1 obyvateľa		Podiel	Zmena podielu
	1997	2006		2006/1997	1997	2006	na EA SR
						2006	1997-2006
Levice	2415	6002	2,4	96	75	1,65	-0,52
Michalovce	2249	5228	2,3	90	66	1,62	-0,58
Martin	2729	7368	2,7	109	92	1,96	-0,37
Nové Mesto nad Váhom	2471	8088	3,2	99	101	1,18	0,01
Námestovo	1131	5001	4,8	45	63	0,68	0,22
Nitra	2368	8228	3,5	95	103	3,13	0,27
Nové Zámky	1765	5312	2,9	70	67	1,82	-0,17
Považská Bystrica	1830	6884	3,7	73	86	1,03	0,14
Prievidza	2681	7196	2,6	107	90	2,33	-0,48
Piešťany	1999	7832	3,9	80	98	1,17	0,22
Prešov	1839	5359	3	73	67	2,75	-0,13
Poprad	2203	5915	2,8	88	74	2,35	-0,32
Púchov	3177	10759	3,4	127	135	1,14	0,06
Ružomberok	2393	6929	2,9	96	87	0,95	-0,11
Rimavská Sobota	1778	3309	1,9	71	41	0,63	-0,45
Rožňava	1992	4339	2,2	80	54	1,03	-0,48
Senica	2582	6075	2,3	103	76	1,26	-0,47
Skalica	1997	7933	4	80	99	0,87	0,18
Svidník	1418	4205	3	57	53	0,53	-0,03
Stará Ľubovňa	1412	4000	2,8	56	50	0,48	-0,04
Spišská Nová Ves	1775	5107	2,9	71	64	1,89	-0,1
Snina	1507	4711	3,1	60	59	0,43	-0,01
Trenčín	2729	8108	3	109	102	2,13	-0,17
Topoľčany	1881	5394	2,8	75	68	1,52	-0,19
Tvrdošín	2060	4194	2,1	82	53	0,35	-0,18
Trnava	3205	11575	3,6	128	145	3,43	0,42
Trebišov	1755	4395	2,6	70	55	1,07	-0,25
Veľký Krtíš	1846	3480	1,9	74	44	0,37	-0,27
Vranov nad Topľou	1470	3665	2,6	59	46	0,67	-0,15
Žilina	2527	8536	3,4	101	107	4,42	0,3
Žiar nad Hronom	2587	5934	2,3	103	74	1,27	-0,52
Zlaté Moravce	1847	4179	2,2	74	52	0,42	-0,18
Zvolen	2531	7123	2,8	101	89	2,04	-0,31
Slovenská republika	2504	7974	3,2	100	100	100	0

Zdroj: Korec, Bystrická, Ondoš 2009

Tab. 2.2: Vývoj relatívneho ekonomického agregátu (EA) a relatívnej nezamestnanosti Slovenska podľa funkčných mestských regiónov

Kód	AFMR	Relatívny EA na obyvateľa (sociálny variant)				Relatívna nezamestnanosť	
		1997	2001	2006	2009	1997	2010
BA	Bratislava	178	225	245	267	32,9	34,5
BB	Banská Bystrica	128	136	131	137	42,7	66,6
BJ	Bardejov	54	58	51	44	162,2	173,8
BN	Bánovce nad Bebravou	78	82	79	76	92,1	76,7
BR	Brezno	93	73	67	47	120,3	145
CA	Čadca	57	59	50	53	93,5	87,8
DK	Dolný Kubín	100	76	70	63	119,5	115,2
DS	Dunajská Streda	66	74	72	78	115	73,4
GA	Galanta	66	71	73	75	111,4	59,3
HC	Hlohovec	94	98	84	112	72,5	60,4
HE	Humenné	82	82	70	70	136,8	134,3
IL	Ilava	89	90	91	80	52,5	70,2
KE	Košice	137	125	121	115	96,6	99,9
KN	Komárno	77	67	68	64	131,8	118,9
LC	Lučenec	78	65	55	49	151,5	184,6
LM	Liptovský Mikuláš	107	104	96	96	59,1	87,5
LV	Levice	96	67	75	77	139	115,5
MI	Michalovce	90	62	66	54	177,6	148
MT	Martin	109	91	92	77	82,4	82
NM	Nové Mesto nad Váhom	99	90	101	99	60,8	76
NO	Námestovo	45	58	63	50	139	105,8
NR	Nitra	95	103	103	99	85,9	60,9
NZ	Nové Zámky	70	69	67	61	124,1	100,4
PB	Považská Bystrica	73	95	86	82	83,5	107
PD	Prievidza	107	98	90	81	69,5	88,1
PN	Piešťany	80	108	98	105	53,5	61,6
PO	Prešov	73	68	67	63	128,7	145
PP	Poprad	88	81	74	75	137,6	126,9
PU	Púchov	127	147	135	125	60,7	66,5
RK	Ružomberok	96	84	87	80	85,5	87,8
RS	Rimavská Sobota	71	53	41	44	203,4	262,9
RV	Rožňava	80	65	54	46	178,7	226,6
SE	Senica	103	78	76	75	82,7	102
SI	Skalica	80	98	99	72	71,8	91,2

Kód	AFMR	Relatívny EA na obyvateľa (sociálny variant)				Relatívna nezamestnanosť	
		1997	2001	2006	2009	1997	2010
SK	Svidník	57	59	53	53	154,9	160,4
SL	Stará Ľubovňa	56	58	50	53	105,2	102
SN	Spišská Nová Ves	71	67	64	61	150,4	137,8
SV	Snina	60	61	59	55	142,1	176,2
TN	Trenčín	109	105	102	97	33,6	56,3
TO	Topoľčany	75	75	68	68	102,7	93,7
TS	Tvrdošín	82	61	53	39	114,2	104,3
TT	Trnava	128	125	145	150	69,8	49,3
TV	Trebišov	70	59	55	47	174	199,3
VK	Veľký Krtíš	74	52	44	40	176,4	187,1
VT	Vranov nad Topľou	59	52	46	40	207,9	168,8
ZA	Žilina	101	99	107	106	76,4	74,2
ZH	Žiar nad Hronom	103	91	74	72	98,3	134,2
ZM	Zlaté Moravce	74	57	52	54	109,9	91
ZV	Zvolen	101	92	89	88	87	115,1
SR	Slovenská republika	100	100	100	100	100	100

Zdroj: Korec, Bystrická, Ondoš 2009

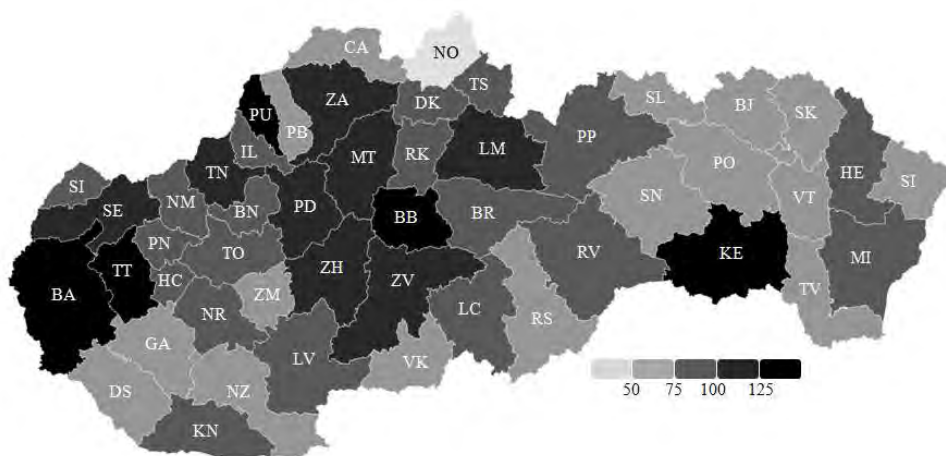
Obr. 2.2: Ekonomický agregát podľa aproximovaných funkčných mestských regiónov:

(a) relatívna hodnota na 1 obyvateľa v roku 1997,

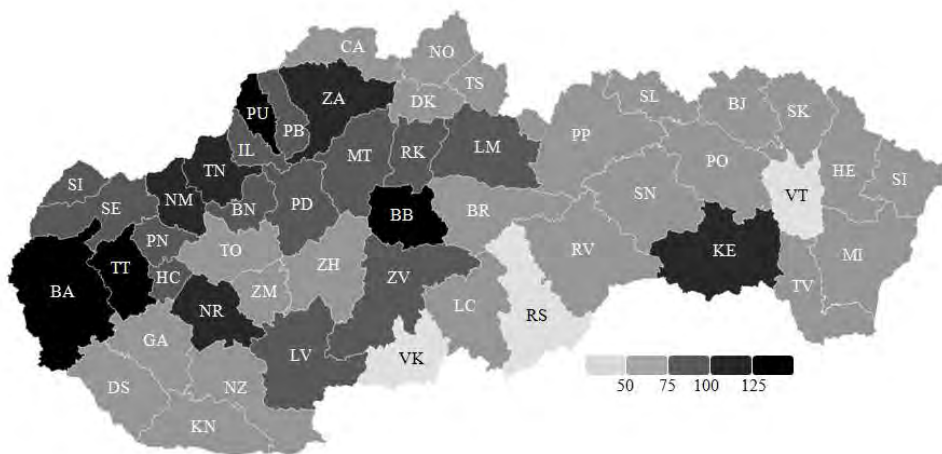
(b) relatívna hodnota na 1 obyvateľa v roku 2006,

(c) zmena podielu na celkovom ekonomickom agregáte Slovenska medzi rokmi 1997 a 2006

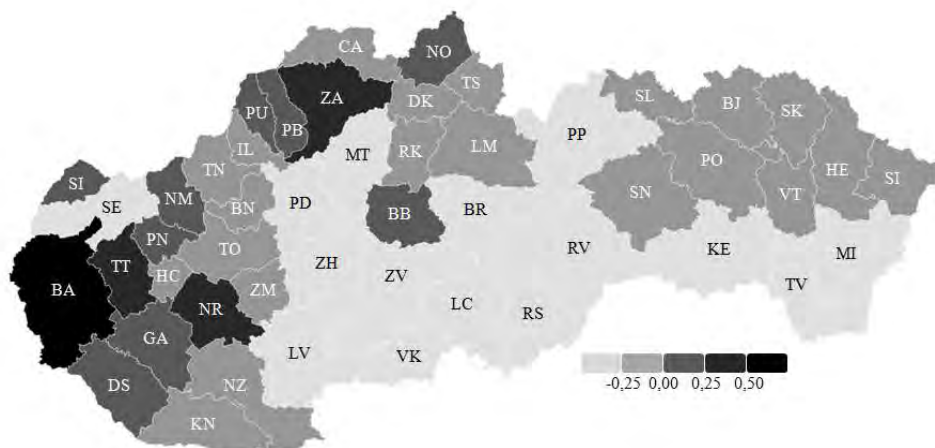
(v %).

(a)

(b)

(c)

Zdroj: Korec a Ondoš 2009

Druhým všeobecným znakom územnej diferenciacie ekonomiky Slovenska je skutočnosť, že v nižšej rozlišovacej úrovni je zrejma polarizácia medzi rozvinutejším západným Slovenskom a regiónmi veľkých centier na jednej strane a zaostávajúcimi vidieckymi priestormi stredného a východného Slovenska. Aj z obr. 2.2(a), 2.2(b) je zrejmy posun ekonomicky úspešných regiónov na “západ” a neúspešných regiónov na “východ” republiky, pričom zrejme je zreteľnejšie oddelenie rozvinutého západu a zaostávajúceho východu. Obr. 2.2(c) dokumentuje zaujímavý fenomén vývoja regionálnej štruktúry Slovenska v sledovanom období 10 rokov. Len 13 AFMR (8 západné Slovensko, 3 stredné Považie a AFMR Banská Bystrica a Námestovo) zvýšilo svoj podiel na EA Slovenska a až 36 AFMR svoj podiel na EA Slovenska znížilo.

Pri porovnaní relatívnych hodnôt AFMR na EA Slovenska podľa rokov 1997 a 2006 vidíme, že významnejší pozitívny posun (posun o 10 a viac percentuálnych bodov; v ďalšom len "bodov") zaznamenalo okrem Bratislavy už len 5 AFMR - Námestovo, Piešťany, Považská Bystrica, Skalica a Trnava. Naopak významnejší negatívny posun (tiež posun o 10 bodov) zaznamenalo až 22 AFMR - Brezno, Dolný Kubín, Hlohovec, Humenné, Košice, Lučenec, Liptovský Mikuláš, Levice, Michalovce, Martin, Prievidza, Poprad, Rimavská Sobota, Rožňava, Senica, Tvrdošín, Trebišov, Veľký Krtíš, Vranov nad Topľou, Žiar nad Hronom, Zlaté Moravce a Zvolen. Prekvapuje najmä zaradenie AFMR Košice do tejto kategórie. Hoci relatívna hodnota EA AFMR Košíc bola aj v roku 2006 pomerne jasne nad priemerom Slovenska (o 21 bodov), v porovnaní s rokom 1997 poklesla až o 16 bodov. Zatiaľ čo v roku 1997 bola hodnota EA AFMR Košíc (absolútna aj relatívna) druhá najvyššia, hneď za AFMR Bratislava, pričom rozdiel týchto dvoch regiónov bol v relatívnom vyjadrení 41 bodov, v roku 2006 klesli na piate miesto a za AFMR Bratislava zaostávali už o 124 bodov. Na poklese AFMR Košíc sa podľa nášho názoru prejavili najmä nepriaznivá makropoloža a nápravné procesy korigujúce rozvoj ekonomiky z obdobia komunizmu.

Až 7 AFMR zaznamenalo extrémne veľký pokles (pokles o 25 a viac bodov), Brezno (pokles o 26 bodov), Dolný Kubín (30), Rimavská Sobota (30), Rožňava (26), Senica (27), Veľký Krtíš (30) a Žiar nad Hronom (29). Na „zostave“ týchto najhorších AFMR zaujme skutočnosť, že sa tu nachádzajú tri AFMR južnej časti stredného Slovenska, Veľký Krtíš, Rimavská Sobota a Rožňava, pričom štvrtý AFMR tejto kotliny Lučenec zaznamenal pokles o 23 bodov. Oblasť Juhoslovenskej kotliny je považovaná za veľmi problematický región všetkými autormi hodnotiacimi regionálny vývoj Slovenska v post-komunistickom období (Benč 2002, Kling 2002, Rajčáková a Švecová 2002, Buček 1999, 2003, Ira et al. 2005, Korec 2005, 2009, Gajdoš 2005, Matlovič a Matlovičová 2005, 2011, Klamár 2008 a ďalší). Ak sme v prípade AFMR Bratislavy konštatovali extrémne pozitívnu kumuláciu prakticky všetkých faktorov ovplyvňujúcich vývoj ekonomiky, oblasť Juhoslovenskej kotliny môžeme považovať za extrémne negatívnu kumuláciu všetkých rozhodujúcich faktorov (faktor sídelnej hierarchie – centrá tejto oblasti Lučenec a Rimavská Sobota mali pri sčítaní obyvateľstva v roku 2001 len 28 332, resp. 25 088 obyvateľov, podľa Hurbánek (2004, 2007) je toto najvidieckejšia oblasť Slovenska; veľmi nepriaznivá polohová odľahlosť od západnej hranice a od hlavných regionálnych centier zvýraznená zlým dopravným prepojením s ostatnými regiónmi; zlá ekonomická špecializácia; osobitosti demografických štruktúr a všeobecne nízky ľudský potenciál a ďalšie, Korec a Ondoš 2006). Na vývoji týchto štyroch AFMR sa nepriaznivo prejavuje aj ich historická marginalita pozorovaná už od vzniku Československej republiky v roku 1918.

Pri porovnávaní vývoja EA jednotlivých AFMR z rokov 1997 a 2006 vidíme, že regionálne rozdiely sa významne zvýšili. Jednoduché variačné rozpätie relatívnych hodnôt medzi AFMR s najvyššou a najnižšou hodnotou EA sa zväčšilo z hodnoty 133 bodov v roku 1997 (Bratislava – Námestovo) na hodnotu 204 bodov v roku 2006 (Bratislava – Rimavská Sobota). Variačné rozpätie priemeru prvých piatich AFMR

a posledných piatich AFMR sa zvýšilo z 85,4 (1997) na 109,2 bodov (2006). Zrejme zvýšenie regionálnej diferenciacie v sledovaných 10 rokoch dokumentujú aj nasledovné fakty. Početnosť AFMR nachádzajúcich sa hodnotou EA/1 obyv. okolo priemeru Slovenska v rozpätí 75-125 % sa od roku 1997 do roku 2006 znížila z 27 na 16. Na druhej strane početnosť AFMR majúcich túto hodnotu nižšiu ako 75 % sa zvýšila za toto obdobie zo 17 na 28 (tab. 2.1, obr. 2.2 (a,b,c)).

K zaujímavým poznatkom sa dá dospieť aj analyzovaním tab. 2.2. Pri sledovaní vývoja relatívneho EA na 1 obyv. v rade 1997 – 2001 – 2006 – 2009 môžeme vidieť niekoľko kvalitatívne odlišných skupín AFMR. Prvú tvoria AFMR, pri ktorých relatívny EA stále klesá (AFMR juhu stredného Slovenska a bývalé „silné“ priemyselné regióny, ktorých priemyselná báza sa formovala v období komunizmu – Žiar nad Hronom, Prievidza, Martin a iné). Druhú skupinu predstavujú AFMR, pri ktorých sa hodnota relatívneho EA viac menej nemení (AFMR metropolitných „krajských miest“, s výnimkou AFMR Košíc). Za tretiu skupinu možno považovať AFMR, kde hodnota relatívneho EA pomerne prudko stúpila od roku 1997 do roku 2001 a potom sa udržiavala na tejto vyššej úrovni (AFMR západného Slovenska a stredného Považia – Dunajská Streda, Galanta, Považská Bystrica, Piešťany). Samostatnú jednotku v tomto súbore predstavuje pochopiteľne AFMR Bratislavy, ktorý systematicky výrazne zvyšuje svoju relatívnu hodnotu. V súbore AFMR Slovenska je viac regiónov s osobitným vývojom relatívnej hodnoty EA, ich hodnotenie je možné ponechať na čitateľa.

2.2.4 Porovnanie vývoja regionálnej štruktúry Slovenska podľa jeho metropolitných a nemetropolitných regiónov

Ak rozdelíme AFMR Slovenska do troch základných kategórií regiónov (región hlavného mesta, metropolitné regióny – 7 ostatných regiónov, centier veľkých územných celkov a tretiu kategóriu nemetropolitné regióny – zvyšných 41 AFMR) pozorujeme pri porovnávaní vývoja ekonomického agregátu (EA), komplexnej veľkosti (KV) a kvalitatívnej komplexnej veľkosti (KKV) v období 1997-2006 zaujímavý jav (tab. 2.3). Ukazovateľ KV zohľadňuje počet obyvateľov a počet pracovných príležitostí regiónu, ukazovateľ KKV zohľadňuje popri počte obyvateľov a počte pracovných príležitostí regiónu, ešte aj zamestnanosť v službách. Konštrukciu týchto ukazovateľov popisuje vo svojej práci Hampl (2005), pri bádani regionálnej štruktúry Slovenska boli tieto ukazovatele použité v práci Korec a Bystrická (2008).

Očakávaným výsledkom je zistenie, že podiel regiónu Bratislavy sa vo všetkých troch ukazovateľoch výrazne zvýšil (vzhľadom na konštrukciu jednotlivých ukazovateľov logicky najvýznamnejšie pri EA) a naopak podiel nemetropolitných regiónov výrazne klesol. Určite prekvapujú prakticky nezmenené podiely všetkých troch ukazovateľov u siedmich metropolitných regiónov, pričom podiel EA dokonca mierne poklesol. Z tab. 2.4 môžeme aj jednoduchou logickou analýzou určiť, že sedem metropolitných regiónov môžeme zaradiť do troch skupín. Prvou sú regióny, ktoré vo všetkých troch ukazovateľoch zaznamenali pozorovateľný nárast, ich významnosť sa v hierarchii regionálnej

štruktúry Slovenska zvýšila (Trnava, Nitra, Žilina), druhú skupinu vytvárajú regióny, pri ktorých nastali minimálne zmeny podielov, ich významnosť sa v hierarchii regionálnej štruktúry Slovenska nezmenila (Banská Bystrica, Prešov, Trenčín) a jediným regiónom poslednej tretej skupiny je región Košíc. AFMR Košice je v konečnom dôsledku „dôvodom“, že metropolitné AFMR vyznievajú štatisticky ako kategória bez zmeny významu. Ak by sme chceli poukázať na faktory, ktoré pravdepodobne podmienili pokles významu Košíc spomenúť treba, ako už bolo uvedené, hlavne dva. Po prvé, pri regióne Košíc, podobne ako pri viacerých regiónoch východného a stredného Slovenska pozorujeme fenomén korekcie, nápravy, regionálnej štruktúry deformovanej vývojom v období komunistického vývoja (do určitej miery „umelo“ formovaná metropola na východnom Slovensku) a po druhé, možno usúdiť, že sa tu negatívne prejavuje vplyv faktora makropohovej atraktivity. V prípade Bratislavy môžeme konštatovať, že jej výrazná dynamika ide takisto čiastočne „na vrub“ nápravy regionálnej štruktúry deformovanej vývojom v období komunistického vývoja, ale v opačnom smere. Rozvoj Bratislavy bol vzhľadom k jej problematickej politicko-geografickej polohe v tejto etape rozvoja mesta „mierne“ pribrzdený.

Tab. 2.3 Vývoj podielu vybraných ukazovateľov úrovne ekonomického rozvoja podľa základných kategórií regiónov Slovenska

Skupina AFMR	Podiel na Slovenskú republiku v percentách								
	Ekonomický agregát (EA)		Komplexná veľkosť (KV)		Kvalitatívna KV (KKV)		EA	KV	KKV
	1997	2006	1997	2006	1997	2006	'06-'97	'06-'97	'06-'97
Bratislava	20,51	27,58	14,30	16,62	16,15	18,36	7,07	2,31	2,21
metropolitné	26,62	26,35	25,09	25,41	25,64	25,77	-0,27	0,32	0,13
nemetropolitné	52,87	46,08	60,61	57,97	58,21	55,86	-6,80	-2,63	-2,34

Zdroj: Korec a Bystrická 2008

Tab. 2.4: Vývoj podielu metropolitných regiónov Slovenska na vybraných ukazovateľoch ekonomického rozvoja

AFMR (poradie podľa EA v roku 2006)	Podiel na Slovenskú republiku v percentách								
	Ekonomický agregát (EA)		Komplexná veľkosť (KV)		Kvalitatívna KV (KKV)		EA	KKV	KV
	1997	2006	1997	2006	1997	2006	'06-'97	'06-'97	'06-'97
Bratislava	20,51	27,58	14,30	16,62	16,15	18,36	7,07	2,31	2,21
Košice	8,75	7,78	7,10	6,76	7,44	6,94	-0,97	-0,33	-0,51
Žilina	4,12	4,42	4,19	4,38	4,29	4,41	0,30	0,19	0,13
Trnava	3,01	3,43	2,55	2,79	2,46	2,78	0,42	0,24	0,32
Nitra	2,86	3,13	3,03	3,28	3,08	3,33	0,27	0,24	0,25
Prešov	2,88	2,75	3,53	3,54	3,52	3,48	-0,13	0,01	-0,05
Banská Bystrica	2,69	2,70	2,42	2,45	2,58	2,61	0,01	0,03	0,02
Trenčín	2,30	2,13	2,27	2,21	2,26	2,23	-0,17	-0,06	-0,03

Zdroj: Korec a Bystrická 2008; upravené autorom.

2.3 Región Bratislavy v kontexte konkurencieschopnosti regiónov Slovenska

2.3.1 Teoreticko-metodologické poznámky k pojmu regionálna konkurencieschopnosť

Zvýšený záujem o bádanie v oblasti regionálnej konkurencieschopnosti je v posledných rokoch podmienený viacerými skutočnosťami. Ako prvú možno uviesť vplyv globálnej hospodárskej krízy, ktorá evokuje aj v akademických kruhoch zvýšený záujem o hodnotenie možností regiónov presadiť sa v globálnej a národnej konkurencii. Druhou skutočnosťou je stále posilňovanie kohéznej politiky v Európskej únii, čo podmieňuje hľadanie zdrojov regiónov v kontexte zvyšovania ich konkurencieschopnosti. Presadzovanie sa inštitucionálnych teórií regionálneho rozvoja, ktoré kladú dôraz na vplyv poznatkovo orientovanej ekonomiky, inovácií, kreatívnych odvetví, inštitúcií a ďalších faktorov na rozvoj regiónov, tiež podnecuje výskum regionálnej konkurencieschopnosti. V neposlednom rade treba uviesť aj stále naliehavú požiadavku lepšieho poznania súvislosti existujúcich regionálnych nerovností. Veľmi časté sú názory, že možným východiskom a riešením veľkých regionálnych disparít je práve zvýšenie konkurencieschopnosti stagnujúcich regiónov. V 90-tych rokoch minulého storočia sa stále s väčšou naliehavosťou začína diskutovať na tému široko chápanej kultúry regiónov a jej vplyvu na regionálnu konkurencieschopnosť. Aj táto skutočnosť sa prejavuje vo zvýšenom záujme o diskutovanú problematiku.

Základnú diskusiu na tému regionálnej konkurencieschopnosti sme urobili v dvoch predchádzajúcich príspevkoch (Korec, Mačanga a Sopkuliak 2011; Korec, Polonyová a Lehotský 2012). Na tomto mieste chceme poukázať na niektoré špecifické fenomény tejto témy v kontexte výskumu konkurencieschopnosti regiónov Slovenska. Na úvod postačí, keď budeme regionálnu konkurencieschopnosť chápať v zmysle Európskej komisie (European Commission 1999) ako „schopnosť regiónov produkovať tovar a služby, ktoré obstoja pred konkurenciou na medzinárodných trhoch a zároveň v rovnakom čase zachovávajú vysokú a udržateľnú úroveň príjmov obyvateľstva regiónu“. Uvedenú definíciu môžeme vyjadriť aj všeobecnejšie, ako „schopnosť regiónu trvalo produkovať výrobky, generovať relatívne vysoký zisk a úroveň zamestnanosti, zatiaľ čo je vystavený vonkajšej konkurencii.“

Väčšina konceptov regionálnej konkurencieschopnosti považuje inovácie a kreativitu za kľúčové faktory konkurencie regionálnej ekonomiky. Martin a Tyler (2003, in Ženka, Novotný a Csank 2013) napr. hovoria o troch kľúčových oblastiach konkurencie – investície súromného, verejného a zahraničného kapitálu (i), zruční pracovníci, podnikatelia a kreatívni pracovníci (ii) a rozvoj, využívanie a vývoj nových technológií (iii). Inštitucionálne teórie regionálneho rozvoja, ktoré sa v súčasnosti uplatňujú v regionálnej politike vyspelých, ale aj rozvíjajúcich sa krajín, vychádzajú pri diskusiách o regionálnej konkurencieschopnosti z teórie regionálneho rozvoja zdôrazňujúcej nevyhnutnosť uplatňovania znalostnej ekonomiky, inovácií, kreativity

a pod. (teória učiacich sa regiónov, regionálne inovačné systémy - RIS, triple helix, klastre, teória výrobných okrskov a iné; Blažek a Uhlř 2011).

Rešpektujúc uvedené skutočnosti dovolíme si namietat', že väčšina konceptov regionálnej konkurencieschopnosti zdôrazňujúcich inovácie a kreativitu bola testovaná na najrozvinutejších regiónoch západnej Európy alebo Severnej Ameriky so špičkovými univerzitami a výskumnými centrami. V prípade bádania nad konceptom regionálnej konkurencieschopnosti v krajinách semiperiférie, resp. v krajinách s výraznými nedávnymi a stále prebiehajúcimi štrukturálnymi zmenami ekonomiky a všeobecne špecifickými podmienkami regionálneho rozvoja (takými sú aj krajiny „V4“) považujeme za dôležité zohľadniť pri koncepte regionálnej konkurencieschopnosti aj iné faktory.

Hoci stredná Európa a krajiny „V4“ zďaleka nepredstavujú homogénny priestor vo vzťahu k endogénnym faktorom a k silám podporujúcim konkurencieschopnosť, vyznačujú sa niektorými charakteristikami, ktoré ich robia odlišnými od ekonomicky rozvinutejších západoeurópskych krajín. Na príkladoch z viacerých makro priestorov sveta (Čína, Brazília, krajiny „V4“ a iné) možno dokumentovať, že hlavnou bázou konkurencieschopnosti drvivej väčšiny ich regiónov je jednoduchý „montážny“ priemysel. Je všeobecne akceptovanou skutočnosťou, že kapitalizmus krajín „V4“ je vo viacerých smeroch unikátny, osobitný, viacerí autori ho pomenovávajú „závislá trhová ekonomika“ (nízke výrobné náklady – najmä lacná pracovná sila, kvalifikovaná pracovná sila, dobrá geografická poloha a relatívna politická stabilita). Väčšina ekonomicky dôležitých nemetropolitných regiónov krajín „V4“ sú exportne orientované, závislé na PZI, charakterizované málo rozvinutým sektorom poznatkovo orientovaných „business“ služieb, pričom priemysel v nich reprezentuje hlavnú silu konkurencieschopnosti. Krajiny „V4“ sú považované za krajiny nachádzajúce sa medzi výrobným (priemyselným) a inovačným štádiom, schopnosť tvoriť komerčné inovácie je však v dlhodobejšom horizonte potrebné považovať za rozhodujúci faktor trvalo udržateľnej konkurencieschopnosti ich regiónov (Ženka, Novotný a Csank 2013).

2.3.2 Hodnotenie konkurencieschopnosti regiónov Slovenska

Konkurencieschopnosť regiónov Slovenska sme hodnotili pri využití metodiky, ktorú vo svojej práci použil Enyedi (2009), pričom porovnáваме aproximované funkčné mestské regióny (AFMR), ktoré sme už viackrát aplikovali pri výskume regionálnej štruktúry Slovenska (Korec a Ondoš 2006, Korec a kol. 2008, Korec 2009 a iné). Konkurencieschopnosť ako vlastnosť regiónov má zmysel hodnotiť predovšetkým vtedy, ak porovnáваме jej úroveň medzi rôznymi regiónmi. Vyjadriť mieru konkurencieschopnosti je vzhľadom na komplexnosť, zložitnosť a do určitej miery aj neujasnenosť tohto fenoménu veľmi náročná úloha. Doteraz nie je k dispozícii všeobecne akceptovaný kvantifikovateľný a merateľný ukazovateľ konkurencieschopnosti. U nás na Slovensku sa nedávno objavila publikácia z prostredia podnikateľskej aliancie Slovenska, v ktorej Hajko a kol. (2011) hodnotia konkurencieschopnosť 79 okresov Slovenska podľa indexu regionálne-

ho podnikateľského prostredia (IRPP). IRPP je výsledkom analýzy 106 indikátorov majúcich vzťah ku kvalite podnikateľského prostredia, pričom indikátory rozdelili do 4 subindexov a 8 pilierov (subindex I: ekonomická aktivita (1. pilier - ekonomické prostredie, 2. pilier - ekonomické výstupy), subindex II: verejná správa a legislatíva (3. pilier - legislatíva, 4. pilier - verejná správa), subindex III: technológie a infraštruktúra (5. pilier - infraštruktúra, 6. pilier - technológie) a subindex IV: vzdelávanie a ľudské zdroje (7. pilier - ľudské zdroje, 8. pilier - vzdelávanie)). Štúdia poskytuje pomerne veľké množstvo informácií vzťahujúcich sa ku konkurencieschopnosti, ale pripomienku je podľa nášho názoru potrebné vysloviť k dvom skutočnostiam použitej metodiky. Prvou problematickou skutočnosťou je vzájomné porovnávanie 79 okresov, ktoré určite nie sú vhodné pre bádanie v tejto oblasti, druhou je jednoduchý, a podľa nášho názoru zavádzajúci matematický postup získavania hodnôt pilierov, subindexov a samotného IRPP.

V predloženej kapitole vychádzame zo zástupných ukazovateľov, ktoré sú schopné vyjadriť úroveň komponentov, ktoré považujeme pre konkurencieschopnosť regiónov za kľúčové a determinujúce (výkonnosť ekonomiky, efektívnosť využívania pracovnej sily a do určitej miery aj sektorovú a odvetvovú štruktúru ekonomiky). Mnohé významné faktory (napr. často diskutovaná široko chápaná kultúra regiónov; Zarycki 2007, 2010, Štefančík 2012, Korec a kol. 2012 a iní) sa nedajú štatisticky hodnotiť, ich vplyv možno ukázať len nepriamo. V nasledujúcom vyjadrujeme konkurencieschopnosť pomocou troch navzájom súvisiacich ekonomických ukazovateľov regiónu, ktoré sú kompatibilné s hore uvádzanými definíciami konkurencieschopnosti: ekonomického agregátu (EA) v regióne v prepočte na obyvateľa (sociálny variant EA) (i), produktivity práce vyjadrenej ako podiel EA regiónu na jeho ekonomicky aktívne obyvateľstvo (ii) a miery zamestnanosti (iii).

Produktivita pracovnej sily vyjadrená ako podiel EA regiónu na počet ekonomicky aktívnych obyvateľov vo veku 15 až 64 rokov je podľa viacerých autorov dôležitým ukazovateľom konkurencieschopnosti regiónu. Sledovanie takejto produktivity má svoj význam, pretože rast ekonomiky môže byť dosiahnutý a s nízkou produktivitou, čo však v prípade pracovnej sily znamená najmä vysoký počet zamestnancov pracujúcich za nízke mzdy na málo kvalifikovaných pozíciách. Priestorová diferenciácia produktivity v roku 2009 bola veľmi podobná diferenciácii úrovne EA na obyvateľa. Rozpätie relatívneho ukazovateľa sa pohybuje v intervale od 32,4% (AFMR Snina) po 245,6% (AFMR Bratislava), bez AFMR Bratislavy po 140,0% (AFMR Trnava) (tab. 2.5). Pri porovnávaní hodnôt produktivity a EA na obyvateľa zistíme, že pri niektorých AFMR je relatívna hodnota produktivity podstatne nižšia ako EA na obyvateľa (AFMR Snina, Bardejov, Svidník, Čadca, Hlohovec, Dunajská Streda, Galanta, Skalica, Senica a iné), na druhej strane sú AFMR, kde je relatívna hodnota produktivity vyššia ako hodnota EA na obyvateľa (AFMR Košice, Žilina, Trenčín, Prešov a iné). V tejto súvislosti platí čo bolo uvedené vyššie, v prvej skupine AFMR je ekonomický výkon dosahovaný väčším počtom pracovnej sily, v druhom prípade nižším počtom.

Miera zamestnanosti je takisto významným ukazovateľom konkurencieschopnosti regiónov, pretože poukazuje na efektívnosť, s akou sa v regióne využíva dostupná pracovná sila. Priemerná miera zamestnanosti na Slovensku bola v roku 2009 58,9%, hodnoty jednotlivých AFMR sa pohybovali od 43,2% (AFMR Rimavská Sobota) po 70,7% (AFMR Bratislava), čo je pomerne vysoká variabilita. Relatívna hodnota miery zamestnanosti sa pohybuje od 73,3% (AFMR Rimavská Sobota) po 119,9% (AFMR Bratislava; tab. 2.5). Z podstaty tohto ukazovateľa je zrejmé, že jeho variabilita nedosahuje variabilitu dvoch predchádzajúcich ukazovateľov. Hodnoty miery zamestnanosti zaznamenávajú pomerne dynamické zmeny, napr. v rokoch 2007, 2008 a 2009 v dôsledku globálnej hospodárskej krízy, jej priestorová diferenciácia na Slovensku sa však už dlho nemení. V priestore Slovenska sú viditeľné akoby „dva kluby“, západný s hodnotami relatívnej miery zamestnanosti nad 100% alebo tesne pod touto hodnotou a východný s hodnotami pod 90%.

Tri ukazovatele vyjadrujúce v zástupnej forme konkurencieschopnosť regiónov Slovenska na úrovni AFMR možno dobre sledovať a hodnotiť z dát v tab. 2.5. Vyššie sme poukázali na fakt, že pri jednotlivých AFMR sa významne prejavuje ich individuálnosť, vzhľadom na veľkosť podliehajú ich charakteristiky pomerne rýchlym zmenám a takisto vzhľadom na veľkosť, nie sú vhodné pre aplikovanie jednotlivých nástrojov regionálnej politiky. Nadväzujúc na výsledky predchádzajúcich prác (Korec a Ondoš 2006 a Korec 2009), kde sme identifikovali 12 základných regiónov Slovenska a rešpektujúc vyššie uvedené výsledky (tab. 2.5) rozdelili sme 12 základných regiónov do štyroch úrovní podľa štádia vývoja, ktoré reprezentujú stupeň konkurencieschopnosti regiónov (obr. 2.3).

AFMR Bratislava predstavuje najvyššiu úroveň, štádium poznatkovo orientovanej ekonomiky (kat. A, obr. 2.3). Región Bratislavy predstavuje „prominentný“ pól ekonomiky Slovenska, čo potvrdili prakticky všetky práce analyzujúce regionálnu štruktúru Slovenska (Buček 2003, Gajdoš 2005, Rajčáková a Švecová 2009 a iné). Región Bratislavy sa v priebehu uplynulých 20 rokov rozvinul na región s reálne rozvinutou poznatkovo orientovanou ekonomikou, generujúcou inovácie. Je tu významne zastúpený sektor vedy a výskumu, sú tu centrály nadnárodných spoločností a vysoká úroveň podnikateľských aktivít. Región Trnavy, región Stredného Považia a región Košíc predstavujú v poradí druhú úroveň, ktorú sme pomenovali štádium založené na akceptovaní investícií (kat. B, obr. 2.3). Tieto regióny nielenže predstavujú oblasti majúce potenciál prilákať investície, ale predovšetkým sú schopné tieto investície efektívne využiť. Tieto regióny spravidla nevytvárajú inovácie, ale priemyselné závody, ktoré sú tu lokalizované využívajú tzv. „high-tech“ technológie vyvinuté výskumom a vývojom nadnárodných spoločností. Ďalší vývoj týchto regiónov však pravdepodobne bude smerovať k posilňovaniu domácej zložky vedy a výskumu. V týchto troch regiónoch sú lokalizované tri z kľúčových firiem slovenskej ekonomiky (Peugeot-Citroen, Kia a US Steel). Regióny úrovne A a B, ich ekonomiky, sú viac alebo menej integrované do globálnych sietí vo viacerých oblastiach podnikania.

Regióny úrovne C1 predstavujú štádium dobiehania, v zmysle súčasného dynamického rozvoja ich ekonomiky približujúcej sa parametrami k regiónom úrovne B. Najmä základné regióny Nitry a Stredného Pohronia nie sú homogénne, metropolitné regióny Nitry a Banskej Bystrice predstavujú rozvinutejšie jadrá polarizujúce ostatné AFMR týchto základných regiónov. Región Horného Považia tvorený AFMR Martin, Ružomberok a Liptovský Mikuláš predstavuje naopak pomerne homogénny základný región (tab. 2.5, obr. 2.3). Základné regióny Juh stredného Slovenska, Severovýchodné Slovensko a Východné Slovensko sú podľa nás regióny v štvrtom štádiu vývoja, ktoré sme v zhode s prácou Enyedi (2009) pomenovali štádium neo-fordizmu (kat. C2, obr. 2.3). Tieto regióny sa vyznačujú niektorými charakteristikami (sú to prevažne vidiecke priestory bez veľkých miest, reštrukturalizácia ich ekonomiky je, možno povedať, ešte len v začiatkoch, absentujú tu, predovšetkým zahraničné investície a iné), ktoré oprávňujú zaradiť tieto základné regióny do posledného štádia vývoja. Všetky tri uvedené základné regióny sa vyznačujú vnútornou homogenitou, čo platí najmä o regióne juhu stredného Slovenska. Dva ostávajúce základné regióny, Podunajsko a severné Slovensko možno považovať za „nevyprofilované“, na pomedzí štádií C1 a C2, s veľkým potenciálom pre cezhraničné aktivity (kat. D, obr. 2.3).

Na záver považujeme za vhodné urobiť dve krátke poznámky. Prvou je konštatovanie, že ukázané základné regióny Slovenska predstavujú relatívne samostatné, vnútorne integrované územné jednotky v kontexte viacerých ich fenoménov (vrátane charakteru a úrovne ich ekonomiky a rozvojového potenciálu), pričom sú vhodné pre aplikovanie jednotlivých nástrojov regionálnej politiky. Druhou je upozornenie, že tento výskum je potrebné považovať za príspevok nielen k ukázaniu dominancie AFMR Bratislavy v regionálnej štruktúre Slovenska, ale aj ako jeden zo vstupných príspevkov k začínajúcej diskusii o konkurencieschopnosti regiónov Slovenska.

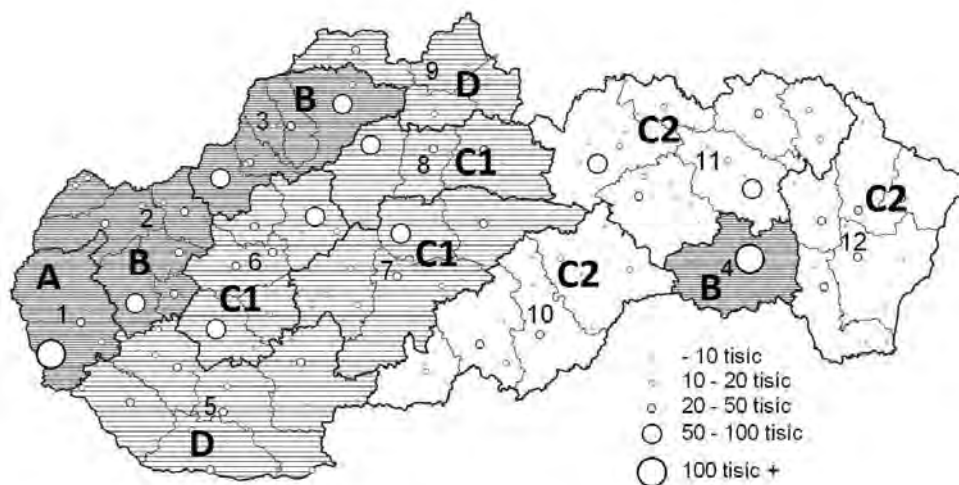
Tab. 2.5: Relatívne hodnoty ekonomického agregátu (1), produktivity práce (2) a zamestnanosti (3) v roku 2009 podľa AFMR (SR = 100)

AFMR	1	2	3	AFMR	1	2	3,0
BA Bratislava	267,2	245,6	119,9	PN Piešťany	104,9	79,3	115,9
BB Banská Bystrica	137,4	135,4	107,9	PO Prešov	62,9	72,5	87,4
BV Bardejov	44,2	33,9	87,0	PP Poprad	74,8	83,4	94,9
BN Bánovce nad Bebr.	75,5	71,9	102,3	PU Púchov	124,7	100,9	107,7
BR Brezno	46,7	51,3	90,8	RK Ružomberok	80,5	78,4	101,3
CA Čadca	53,2	44,3	95,7	RS Rim. Sobota	44,1	47,9	73,3
DK Dolný Kubín	63,2	73,7	92,5	RV Rožňava	45,7	49,4	82,8
DS Dunajská Streda	77,8	51,6	103,8	SE Senica	75,1	65,4	105,2
GA Galanta	74,8	62,1	106,8	SI Skalica	71,7	53,9	109,3
HC Hlohovec	112	85,3	114,2	SK Svidník	52,6	37,1	89,4
HN Humenné	69,6	61,0	94,1	SL Stará Ľubovňa	53,3	48,7	93,7
IL Ilava	80,5	70,1	106,1	SN Spišská N. Ves	60,9	62,4	85,5

AFMR	1	2	3	AFMR	1	2	3,0
KE Košice	115,5	128,1	96,7	SV Snina	54,6	32,4	85,4
KN Komárno	63,8	61,8	96,2	TN Trenčín	96,6	106,4	110,3
LC Lučenec	48,8	53,5	84,1	TO Topoľčany	68,1	61,7	103,4
LM Liptovský Mikuláš	95,5	87,1	109,7	TS Tvrdošín	39,4	45,3	91,3
LV Levice	77,1	78,2	99,3	TT Trnava	149,8	140,0	114,9
MI Michalovce	54	65,1	84,9	TV Trebišov	47,5	50,7	76,9
MT Martin	77,4	76,9	103,9	VK Veľký Krtíš	39,9	41,9	78,3
NM Nové Mesto n. Váh.	99,2	113,0	107,1	VT Vranov nad T.	39,6	42,9	84,8
NO Námestovo	49,6	41,3	84,1	ZI Žilina	106,2	116,6	100,7
NR Nitra	100,2	99,9	110,0	ZH Žiar n. Hronom	72	69,1	93,5
NZ Nové Zámky	60,8	55,4	101,1	ZM Zlaté Moravce	54,5	65,5	98,5
PB Považská Bystrica	82,2	71,0	96,3	ZV Zvolen	87,9	94,1	97,7
PD Prievidza	81,5	84,3	101,3	Slovenská republika	100	100	100

Zdroj: Regionálne porovnávania v Slovenskej republike. Štatistický úrad SR, 2010; Základné ukazovatele o trhu práce v SR. ÚPSVAR 2010; Vlastné spracovanie.

Obr. 2.3: Štádiá regionálneho rozvoja základných regiónov Slovenska

Legenda:

- A Štádium poznatkovo orientovanej ekonomiky (1-Bratislava);
- B Štádium založené na akceptovaní investícií (2-Trnava, 3-Stredné Považie, 4-Košice);
- A+B Regióny integrované do globálnych sietí;
- C1 Štádium dobiehania (6-Ponitrie, 7-Pohronie, 8-Horné Považie);
- C2 Štádium neo-fordizmu (10-Juh stredného Slovenska, 11-Severovýchodné Slovensko, 12-Východné Slovensko);
- D „Nevyprofilované regióny“ – cezhraničné aktivity (5-Podunajsko, 9-Severné Slovensko)

Zdroj: Korec 2009, upravené autorom.

2.4 Záver

Na záver urobeného hodnotenia pozície mesta v regionálnej štruktúre Slovenska je vhodné uviesť niekoľko syntetizujúcich poznámok:

- a) Po roku 1989 získala Bratislava vďaka svojej „novej geografickej polohe“ významný rozvojový potenciál. Z okrajovej polohy, ktorú mala na hraniciach komunistického a kapitalistického sveta pred rokom 1989 získala po spoločenských zmenách významnú centrálnu polohu v rámci strednej a východnej Európy. Ďalším mimoriadne dôležitým atribútom novej geografickej polohy Bratislavy je bránový efekt, keď sa mesto stalo vstupnou bránou pre podnikateľské aktivity zo západných krajín nielen vo vzťahu k Slovensku, ale aj pre širší priestor strednej a východnej Európy.
- b) Po roku 1989 sa začali mestá a regionálna štruktúra v strednej Európe, ako aj regionálna štruktúra na Slovensku transformovať v prostredí troch nových procesov: demokratizácie spoločnosti a nástupu trhovej ekonomiky, súčasťou týchto procesov boli nápravné tendencie regionálnej štruktúry Slovenska deformovanej počas obdobia komunizmu (i), posunu spoločnosti do post-industriálneho štádia vývoja (ii) a globalizácie (iii). Charakter všetkých týchto troch procesov bol mimoriadne priaznivý pre transformáciu ekonomiky Bratislavy a celej jej aglomerácie. Pre viaceré regióny Slovenska priniesol spoločenský vývoj po roku 1989 celý rad problémov v kontexte vývoja ich ekonomickej bázy. Popri troch hore uvedených procesoch mimoriadne pozitívny vplyv na transformáciu sociálnej štruktúry a ekonomiky Bratislavy malo získanie štatútu hlavného mesta nezávislého štátu 1. januára 1993.
- c) Po roku 1989 sa v regióne Bratislavy spojili extrémne pozitívne efekty všetkých základných faktorov podmieňujúcich úspešnosť transformačného procesu: faktor sídelnej hierarchie (i), faktor makropolohovej atraktivity (ii), faktor dopravnej dostupnosti a veľkej dopravnej infraštruktúry – diaľnice a rýchlostné komunikácie, dvojkoľajové elektrifikované železnice, letisko, prístav na Dunaji a prekladisko kombinovanej dopravy (iii), diverzifikovaná ekonomika (iv), ľudský potenciál (v), pozícia v administratívnom členení a riadení štátu (vi), historicko-geografický vývoj (vii) a iné. V dôsledku tejto skutočnosti získala v priebehu uplynulých 20 rokov Bratislava výrazne dominantnú pozíciu v regionálnej štruktúre Slovenska. Táto dominancia sa neprejavuje rastom počtu obyvateľov, ale veľmi priaznivým vývojom zamestnanosti a zvyšovaním podielu Bratislavy na HDP Slovenska, ekonomickom agregáte Slovenska i dobrým vývojom aj iných komplexných ukazovateľov zohľadňujúcich nielen ekonomickú výkonnosť, ale aj všeobecnú spoločenskú rozvinutosť.
- d) Všetci autori zaoberajúci sa súčasnou regionálnou štruktúrou Slovenska poukazujú na to, že v prvej úrovni diferenciacie regionálnej štruktúry sa výrazne prejavuje polarizácia „región Bratislavy – ostatné územie Slovenska“ a až v druhej úrovni polarizácia „rozvinutejší západ – zaostávajúcejší východ“. Títo autori súčasne upozorňujú na skutočnosť, že v súvislosti s pozíciou Bratislavy v regionálnej štruktúre Slovenska je v súčasnosti potrebné hovoriť predovšetkým skôr o regióne Bratislavy ako o radiacom regióne k ostatnému územiu Slovenska, než o bohatom regióne. Nie je

nič prirodzenejšie v súčasnej regionálnej štruktúre Slovenska ako táto dominantná pozícia Bratislavy.

- e) V súvislosti s hodnotením pozície v hierarchii stredoeurópskych miest sa väčšina autorov zhoduje v tom, že Bratislavu nie je možné zaradiť na úroveň kontinentálnych metropol akými sú v jej okolí Praha, Viedeň a Budapešť, ale prisudzujú jej pozíciu dominantného národného a hierarchicky vyššieho subkontinentálneho centra s významným politickým, kultúrnym a ekonomickým potenciálom pre ďalší rozvoj.
- f) V kontexte regionálnej konkurencieschopnosti základných regiónov Slovenska ukázaných v práci Korec (2009), región Bratislavy predstavuje najvyššiu úroveň, medzi slovenskými regiónmi je jediným regiónom v štádiu poznatkovo orientovanej ekonomiky. Región Bratislavy predstavuje „prominentný“ pól ekonomiky Slovenska, čo potvrdili prakticky všetky práce analyzujúce regionálnu štruktúru Slovenska. Región Bratislavy sa v priebehu uplynulých 20 rokov rozvinul na región s reálne rozvinutou poznatkovo orientovanou ekonomikou, generujúcou inovácie a aktivity kreatívneho „priemyslu“. Je tu významne zastúpený sektor vedy a výskumu, sú tu centrály nadnárodných spoločností a vysoká úroveň podnikateľských aktivít. Región Bratislavy ako jediný z regiónov Slovenska môže uspieť a je úspešný aj v konkurencii európskych regiónov.

Zoznam použitej literatúry

- BENČ, V. 2002. Regionálna politika. In: Marcinčin, A. ed. Hospodárska politika na Slovensku 2000-2001. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 289-321.
- BEZÁK, A. 2000. Funkčné mestské regióny na Slovensku. *Geographica Slovaca*, 15, Bratislava: Geografický ústav SAV.
- BLAŽEK, J., CSANK, P. 2007. Nová fáza regionálneho rozvoje v ČR? *Czech Sociological Review*, 43, 5, 945-965.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace)*. Praha: Karolinum.
- BLEHA, B., VAŇO, B. 2009. Demografická budúcnosť Slovenska. In: Bleha, B. ed. *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí, kontinuita či nová éra*. Bratislava: Geografika, 314-331.
- BUČEK, M. 1999. Regional disparities in transition in the Slovak Republic. *European Urban and Regional Studies*, 6, 360-364.
- BUČEK, M. 2003. Regionálna integrácia Slovenskej republiky: stratégia využitia podpory Európskej únie. *Ekonomický časopis*, 51, 8, 982-996.
- DOSTÁL, P. 2008. The post-communist capital city, effects, transactional activities and regional development in Czech Republic in the 1990s: A modelling approach. In: Strubelt W., Gorzelak, G. eds., *City and Region*. Opladen: Budrich UniPress Ltd. 15-42.

- DOSTÁL, P., HAMPL, M. 2008. Development of national settlement systems in the industrial and post-industrial eras: A general discussion and the case of the Czech Republic. In: Strubelt, W., Gorzelak, G. eds. *City and Regions*. Opladen: Budrich UniPress Ltd. 43-54.
- ENYEDI, G. 2009. Competitiveness of the Hungarian regions. *Hungarian Geographical Bulletin*, 58, 1, 33-47.
- EUROPEAN COMMISSION, 1999. Sixth Periodic Report on the socio-economic situation and development of the regions of the European Union. Brussels: European Commission.
- GAJDOŠ, P. 2005. Teoretický a metodologický rámec klasifikácie a typológie regiónov Slovenska v kontexte teritoriálnych disparít. In: Ira et al. eds. *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 25-46.
- GRIMM, F. 1994. *Zentrensysteme als Träger der Raumentwicklung in Mittel- und Osteuropa*. Leipzig: Selbstverlag Institut für Länderkunde Leipzig.
- HAJKO, J., KLÁTIK, P., TUNEGA, M. 2011. *Konkurencieschopné regióny 21*. Bratislava: Podnikateľská aliancia Slovenska.
- HAMPL, M. 2001. Regionální vývoj v období transformace. In: Hampl, M. a kol. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie*. Praha: DemoArt, 17-41.
- HAMPL, M. 2005. Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha: Univerzita Karlova Praha.
- HAMPL, M. 2007. Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice. *Czech Sociological Review*, 43, 5, 889-910.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. 2008. Faktory-mechanismy-procesy: aplikace konceptu kritického realizmu. *Ekonomický časopis*, 56, 7, 696-711.
- HOLTON, R. 2006. Globalizace. In: Harrington, A. a kol., eds., *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 385-410.
- HURBÁNEK, P. 2004. Zmeny úlohy priestorového aspektu v interpretácii pojmov periférnosť (marginalita) a vidiek. In: Wahla, A. ed. *Geografie a proměny poznání geografické reality*. Ostrava: Ostravská univerzita, 102-110.
- HURBÁNEK, P. 2007. Exploratívna analýza metód kvantifikácie morfometrických atribútov osídlenia indikujúcich vidieckosť Slovenska. Nepublikovaná dizertačná práca, Bratislava: Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta.
- IRA, V. 2005. Rozvojové možnosti a obmedzenia vybraných regionálnych systémov (okresov) identifikované na základe rozvojových faktorov. In: Ira et al. eds. *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 325-342.
- KLAMÁR, R. 2008. Slovakia and the analysis of its disparities. *Folia Geographica* 12 (Prešov), 145-162.
- KLING, J. 2002. Regionálna politika a regionálny vývoj. In: Kollár, M., Mesežnikov, G. eds. *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava: IVO, 109-126.
- KLING, J. 2003. Regionálna politika. In: Mesežnikov, G., Kollár, M. eds., *Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: IVO, 493-510.

- KOREC, P. 2005. Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Bratislava: Geografika.
- KOREC, P. 2007. Vplyv post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti a globalizácie na regionálny vývoj Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, I, 75-80.
- KOREC, P. 2009. General and individual reasons of development of regional structure of the Slovak Republic. In: Tatarkin, A. I. eds., *Russia and Slovakia: modern tendencies of demographic and socioeconomic processes*. Ekaterinburg: Institute of Economics, 50-72.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. 2006. Less developed regions of Slovakia: identification and characteristics. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 55-74.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. 2008. Regional development of the Slovak Republic from 1997 to 2006. In: Gajdoš, P. ed., *Regional Disparities in Central Europe*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 135-155.
- KOREC, P., BYSTRICKÁ, S. 2008. Dynamika hierarchickej organizácie regionálnej štruktúry Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, 2, 1, 80-87.
- KOREC, P., BYSTRICKÁ, S., ONDOŠ, S. 2009. Prístupy k regionálnej typizácii územia Slovenska vo vzťahu k úrovni jeho sociálno-ekonomického rozvoja. *Disputationes Scientificalae Universitatis Catholicae Ružomberok*, 4/B, 116-133.
- KOREC, P., MAČANGA, M., SOPKULIAK, A. 2011. Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov. *Geographia Cassoviensis*, 5, 2, 57-66.
- KOREC, P., POLONYOVÁ, E., LEHOCKÝ, F. 2012. Konkurencieschopnosť regiónov: teoreticko-metodologické poznámky. *Geographia Cassoviensis*, 6, 2, 68-77.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2005. Vývoj regionálnych disparít na Slovensku a problémy regionálneho rozvoja Prešovského kraja. *Folia Geographica 8 (Prešov)*, 66-88.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2011. Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. *Folia Geographica 18 (Prešov)*, 8-88.
- MUSIL, J. 2000. Capital cities of Europe: Comparative analysis. Príspevok prednesený na konferencii „Development and Administration of Economic Base of the Capital Cities and Metropolitan Areas“, Praha, 28.4.-1.5.2000.
- PARYSEK, J. 2007. Urban development and urban governance. *Questiones Geographicae*, 26B, 7-14.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2002. Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. *Geographia Slovaca 18*, Bratislava: Geografický ústav SAV, 167-175.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2008. Regionálna typizácia okresov Slovenska z hľadiska ich sociálno-ekonomického rozvoja. Referát prednesený na V. medzinárodnom geografickom kolokviu, Danišovice, 5.-7.11.2008.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2009. Regionálne disparity na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, 3 2, 142-149.

- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. 2006. Neo-liberalism and post-socialist urban transformation: Poverty, inequality and the city. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 43-54.
- ŠTEFANČÍK, R. 2012. Kampaň dvoch svetov. *SME*, 1.3.2012, s. 17.
- SOROS, G. 2002. *Globalizácia*. Bratislava: Kaligram.
- SÝKORA, L. 2000. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. eds. *Stát, prostor, politika (vybrané otázky politické geografie)*. Praha: Karlova Univerzita, 59-79.
- VAISHAR, A. 2000. Globalizace a její vplyv na rozvoj Brna. *Geografický časopis*, 52, 1, 77-87.
- WECLAWOWICZ, G. 2007. *Geografia społeczna miast*. Warszawa: PWN.
- ZARYCKI, T. 2007. History and regional development. A controversy over the 'right' interpretation of the role of history in the development of the Polish regions. *Geoforum*, 38, 3, 458 – 493.
- ZARYCKI, T. 2010. Orientalism and images of Eastern Poland. In: Stefański, M. ed., *Endogenous factors in development of the Eastern Poland*. Lublin: Innovatio Press, 73-88.
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK P. 2013. Regional competitiveness in Central European Countries: In search of a useful conceptual framework. *European Planning Studies*, 1-20 (in press).

Pavol Korec

5. Ekonomická báza Bratislavy, jej vývoj a perspektívy

5.1 Úvod

Pre oblasť regiónu Bratislavy lokalizovanú priamo na hranici bývalého východného a západného bloku bola predurčená rýchlá transformácia ekonomiky a jej rýchly rozvoj. Bratislava bola už na začiatku spoločenskej transformácie po roku 1989 zaradená medzi najdynamickejšie prebúdzajúce sa európske územia, ekonomicky aj sociálne, znovu sa pripájajúce k civilizácii Západu. Po rokoch skôr pokojného prechodu a vytváraní základov pre neskorší rozvoj začiatkom 90-tych rokov, sa s nárastom objemu priamych zahraničných i domácich investícií, s rastom počtu a veľkosti projektov realizovaných priamo v metropole, ale aj okolo nej, začal dramaticky objavovať proces meniaci nielen ekonomiku mesta, ale všeobecne aj urbánne prostredie Bratislavy.

Koniec 80-tych rokov zanechal strednú Európu v stave nedokončených veľkomierkových projektov socialistického rozvoja ekonomiky a urbanizmu. Samotná Bratislava, meraná v súčasných hraniciach (od poslednej anexie okolitých vidieckych obcí v roku 1972) mala dynamicky rastúcu populáciu počas celého obdobia socialistického vývoja: počet obyvateľov mesta sa zvýšil o 18% v 50-tych rokoch, o 24% , o 22% a o 15% v nasledujúcich troch desaťročiach. Tento vývoj počtu obyvateľov bol pochopiteľne úzko spätý s vývojom ekonomiky mesta. Počet obyvateľov mesta v roku 1989 bol 440 600, kým v roku 1950 to bolo len 209 400. V roku 1948 prevzal režim postupne kontrolu takmer nad všetkou spoločenskou aktivitou, zahŕňajúcu predovšetkým rozvoj ekonomiky, v tom čase predovšetkým rozvoj kľúčového odvetvia ekonomiky, priemyslu. Každá snaha o pochopenie tohto smeru rozvoja ekonomiky a spoločnosti všeobecne musí dôkladne venovať pozornosť rozhodujúcej otázke, ktorá je akoby v pozadí: čo a ako zmenil ideologicky riadený systém základné fenomény života štátu, od úrovne národnej vlády, cez jednotlivé územno-správne úrovne riadenia štátu a výrobné a nevýrobné podniky, končiac jednotlivcami a ich správaním prenášaným medzi generáciami (Marcuse a Van Kempen 2000, Stenning 2004, Holton 2006, Ondoš a Korec 2008 a iní)?

Socializácia aktivít v období 40-tich rokov pred rokom 1989 sa v ekonomickej oblasti prejavovala predovšetkým v podobe znárodňovania a vytvárania veľkých štátnych podnikov, čo boli snád', z pohľadu vývoja ekonomiky, najcharakteristickejšie črty tohto obdobia. Pohnútky pre prechod z tradičných subjektov aktivity zväčša v súkromnom vlastníctve k novo vytvoreným socialistickým štruktúram spočívali v nepochopení nerovnosti. Sociálna a ekonomická nerovnosť boli komunizmom chápané ako vyliečiteľná nespravodlivosť, aj napriek jej zrejmej odolnosti počas celej známej histórie ľudstva. Tieto poznámky považujeme za dôležité uviesť nielen v kontexte razantnej transformá-

cie ekonomiky a jej prudkej dynamiky po roku 1989, ale aj vzhľadom na pochopenie súčasnej štruktúry ekonomiky Bratislavy. Na jednej strane je zrejmé, že komunizmom vytvorená (možno povedať zanedbaná) ekonomika bola akoby „pripravená“ pre razantné zmeny, na druhej strane je očakávané, že celý rad elementov ekonomiky založených v období socializmu v tej alebo onej podobe pretrváva.

Bratislava získala rastový impulz nesmiernej dôležitosti v už viackrát spomínanom roku 1993, po rozdelení federácie. Mestu bola zrazu pridelená hierarchická úroveň, ktorá bola „o niečo vyššia“ ako úroveň veľkosťou porovnateľných hlavných miest ostatných štátov post-komunistickej Európy. Okrem samotnej „exkluzívnej“ polohy mesta mali na túto „o niečo vyššiu“ úroveň vplyv, okrem iných, aj pozorovateľne pozitívny kultúrno-historický vývoj mesta a geopolitický vývoj. Z tohto pohľadu bola oblasť, ako sme spomínali už v predchádzajúcich kapitolách, niekoľkokrát hodnotená ako jedna z najperspektívnejších vznikajúcich ekonomických zón v Európe. Prekvapivo nízky stupeň aktivity, okrem očakávaného rastu služieb a investičnej príťažlivosti v najviac profitujúcich odvetviach novovytvoreného trhového prostredia mesta, ostal pomerne stabilný približne do konca 90-tych rokov. Problematické sociálno-ekonomické prostredie a medzinárodná reputácia krajiny prestali byť limitom pre ekonomický rozvoj a dynamiku celého urbánneho prostredia Bratislavy po nástupe prvej Dzurindovej vlády v roku 1998. Pre hlavné mesto znamenal koniec 90-tych rokov a definitívne preorientovanie sa na Európsku úniu, do ktorej sme vstúpili už v roku 2004, že celomierkový urbánny rozvoj a razantná transformácia ekonomiky mesta, hoci mierne oneskorená, môže začať.

Rozhodujúca úroveň zmeny v Bratislave sa odohrala práve v ekonomike mesta (zmena hlavných výrobných, ale najmä nevýrobných urbánnych funkcií), táto zmena ukázala význam prechodu mesta zo socialistického na kapitalistické a podľa nášho názoru najviac rozhodovala, že sa viditeľné fyzické procesy meniace mesto objavili veľmi skoro po roku 1998, pričom neskôr si udržali potrebnú dynamiku. Deindustrializácia ekonomiky mesta (z 50,2 % zamestnaných v priemysle z celkového počtu zamestnaných na 9,4% medzi rokmi 1960 a 2011), rast služieb, obchodu a verejnej správy „založený“ v roku 1989, resp. 1993, začali nadobúdať svoj súčasný tvar, aj keď najskôr ako sme uviedli len jemne, už aj pred týmito rokmi. Príchod množstva pracovných síl do finančných, obchodných a informačno-telekomunikačných služieb, otvárajúce sa projekty pre komerčné služby v Bratislave, stále viac a viac prekračujúce národný trh so službami a „call centrami“ alebo „back offices“, priniesli nevyhnutný impulz, uvádzajúci miestnu ekonomiku do ešte rýchlejšieho pohybu. Aj napriek svetovej finančnej a hospodárskej kríze stále sa očakáva oveľa viac rastu a väčšia dynamika široko chápaného urbánneho prostredia Bratislavy, ktorý bude mať svoj „background“ predovšetkým v ekonomike mesta (Matznetter 2004, Smith a Rochovská 2006, Sýkora 2007, Ondoš a Korec 2008 a iní).

5.2 Historické formovanie ekonomiky a hlavné obdobia jej transformácie

Ekonomická báza Bratislavy sa z historického pohľadu formovala v jednotlivých etapách svojho vývoja pod vplyvom viacerých procesov. Z hľadiska mierky môžeme prakticky v každej etape rozlíšiť tri úrovne, pričom každá z nich vplývala na mesto osobitným spôsobom. Prvá, najvyššia, je úroveň štádií vývoja spoločnosti, prípadne jej rôzne modifikácie (Paulov 1992, Hampl 2005, Korec 2005 a iní). Rozlíšenie troch vývojových štádií spoločnosti pred-industriálneho, industriálneho a post-industriálneho je všeobecne akceptované bádateľmi viacerých vedných disciplín, pričom zdôrazniť treba integrálnu povahu kvalitatívnych zmien v spoločnosti (v štáte a aj v mestách samostatne) a časový súlad týchto zmien s jednotlivými vývojovými štádiami. Posun z pred-industriálneho do industriálneho a potom do post-industriálneho štádia to nie je len nahradenie dominantnosti primárneho sektora (poľnohospodárstva) sekundárnym sektorom (priemyslom) a v ďalšom posune terciérnym (službami), ale predovšetkým rad kvalitatívnych zmien, posunov v spoločnosti (prevládajúce fenomény v troch uvedených štádiách vývoja spoločnosti):

Pred-industriálna fáza:

poľnohospodárstvo – manuálna práca, pestovanie, chov a remeslá – dohľadanie na prácu – vidiecke osídlenie, nízka urbanizácia, stabilizovaný systém menších miest a vidieckych obcí – pomalý rast počtu obyvateľov (vysoká detská úmrtnosť, epidémie, vojny) – mierna ťažba surovín a mierne rozširovanie poľnohospodárskej pôdy na úkor lesov, vzťah človeka k prírode bez vážnejších problémov – malé rozdiely vo veľkosti sídiel, málo hierarchizovaná sídelná (regionálna) štruktúra;

Industriálna fáza:

priemysel, industrializácia – strojová výroba – organizovanie práce – silná (moderná) urbanizácia, prudký rast počtu obyvateľov miest – prvý demografický prechod, vysoký prirodzený prírastok obyvateľstva – prudká exploatácia prírodných zdrojov, zmeny v interakcii prírody a spoločnosti – rast významu priemyselných centier a ich regiónov, vznik viacerých hierarchických úrovní v regionálnej štruktúre, nová geografická organizácia spoločnosti;

Post-industriálna fáza:

služby, terciarizácia – výskum a vývoj – riadenie práce – kvalitatívne procesy v urbanizácii – druhý demografický prechod, spomalenie až zastavenie prirodzeného prírastku obyvateľstva – dôraz na trvalo-udržateľný rozvoj, kvalitatívne nové vzťahy v interakcii prírody a spoločnosti – zvyšovanie významu metropolitných regiónov a regiónov veľkých miest v regionálnej štruktúre (výrazná regionálna diferenciacia).

Druhú úroveň predstavuje pozícia štátu z hľadiska dosiahnutej úrovne ekonomiky a spoločenského rozvoja všeobecne. Dominujúce ekonomické procesy a vzťahy na úrovni štátu, resp. spoločenské procesy a vzťahy v štáte všeobecne, predstavujú zásadný rámec pre rozvoj jednotlivých miest a regiónov. Nakoniec treťou, najnižšou úrovňou, je pozícia a úloha mesta a jeho regiónu v regionálnej štruktúre štátu. Skutočnosť, že Brati-

slava je prakticky od začiatku formovania súčasnej regionálnej štruktúry územia Slovenska, t.j. od poslednej tretiny 19. storočia nielen ekonomickým, ale aj kultúrnym a politickým lídrom Slovenska, sa výraznou mierou podpisuje pod vývoj jej ekonomiky (Bašovský a Divínsky 1991).

Osobitosťou vývoja ekonomickej bázy Bratislavy je skutočnosť, že vo viacerých obdobiach jej historického vývoja je lepšie z metodologického hľadiska hovoriť o transformácii, t.j. radikálnej zmene v pomerne krátkom období, ako o postupnom plynulom vývoji. Vzhľadom na súčasný stav a problémy formovania ekonomickej bázy Bratislavy dôležité sú pochopiteľne najmä dve posledné vývojové etapy, v zmysle vyššie uvedeného, skôr obdobia transformácie, obdobie „komunistickej transformácie“ v rokoch 1948 – 1989 a obdobie „spoločenskej transformácie“ po roku 1989. Nebudeme sa bližšie zaoberať obdobím vývoja ekonomickej bázy Bratislavy v stredoveku, hoci aj vplyv tohto obdobia je dnes pozorovateľný. V stredoveku sa Bratislava rozvíjala najmä na báze troch ekonomických aktivít, remesiel, vinohradníctva a obchodu. Vtedy sa sformovala základná sieť ciest spájajúcich Bratislavu s okolím, vrátane sídiel pozdĺž nich a na svahoch Malých Karpát vznikli rozsiahle oblasti pestovania viniča. Neskôr, v 17. a 18. storočí, keď boli do Bratislavy prenesené niektoré funkcie hlavného mesta Uhorska sa stavebne rozvinulo centrum mesta. Celý rad „palácov“ vybudovaných v tomto období je nielen cennou súčasťou architektúry a kultúry mesta, ale „paláce“ sú dodnes využívané na rôzne spoločenské ciele (politicko-administratívne, obchodné, kultúrne a iné).

Obdobie od polovice 19. storočia má už významnejší vplyv na formovanie ekonomickej bázy Bratislavy. Mesto bolo súčasťou Uhorska až do roku 1918 a neskôr s výnimkou krátkeho obdobia 2. svetovej vojny, ktoré nepovažujeme vzhľadom na krátke obdobie 6 rokov a osobitnú politicko-spoločenskú situáciu rozoberať, bolo až do roku 1992 súčasťou Československa. Riadiaca funkcia Bratislavy (dominancia, resp. kontrola nad územím) sa v tomto čase obmedzovala na župu, veľkú župu, Bratislavský kraj a Západoslovenský kraj. Po roku 1969, po ustanovení federalizovanej Československej socialistickej republiky, získala Bratislava v obmedzenej miere funkcie riadenia územia vzhľadom k celému Slovensku. V období dynamického vývoja európskeho kontinentu po 2. svetovej vojne, Bratislava nemohla mať žiadne ambície získať významnejší status v rámci stredoeurópskych miest (aj vzhľadom na svoju okrajovú polohu, ležala 40 rokov na hranici medzi kapitalistickým a socialistickým svetom), vrátane dôležitého ekonomického centra. Vyššie uvedené skutočnosti je nevyhnutné mať na zreteli pri úvahách a hodnotení vývoja základných funkcií a ekonomickej bázy Bratislavy v dlhom období jej vývoja v rokoch 1867 – 1992 (Pavlínek 1995, Korec 2002, Ira 2003 a iní).

Za začiatok prvej etapy formovania súčasnej ekonomickej bázy Bratislavy možno považovať druhú polovicu 19. storočia, keď sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 začína v Bratislave budovať moderný priemysel. Do roku 1918 sa Bratislava stala jedným z najpriemyselnejších miest Uhorska a najväčším priemyselným centrom na Slovensku. V priebehu tohto obdobia boli hlavnými mikro-lokalizačnými faktormi v Bratislave Dunaj a prístav a železnica, a tak sa veľké priemyselné závody vybuďovali

v tesnej blízkosti centra. Z najdôležitejších priemyselných závodov vybudovaných do roku 1918 možno uviesť pivovar Stein (1871), chemický závod Dynamit Nobel (1873), závod na výrobu káblov Kablo (1894), petrochemický závod Apollo (1895), závod na výrobu čokoládových výrobkov Stollwerck (1896), strojársky závod Westen Werke (1899), textilné závody Cvernovka (1900) a Danubius (1907), závod na výrobu gummy Gummi Werke (1904) a iné. Ekonomická báza mesta bola v tomto období založená na priemysle a v porovnaní s ostatnými mestami Slovenska bola Bratislava jediným mestom priemyslu s významným zastúpením obchodu a bankovníctva, čo boli už v tom čase takisto kľúčové rozvojové aktivity miest. V priebehu tohto obdobia, od prvého oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 1869 do oficiálneho sčítania v roku 1921, sa počet obyvateľov Bratislavy zdvojnásobil, vzrástol zo 46 540 na 93 189. Pri porovnaní s Prahou bolo tempo rastu Bratislavy pomalšie, Praha v uvedenom období počet obyvateľov takmer strojnásobila (nárast z 252 364 na 700 014). Tento vývoj zodpovedá významu týchto miest v tomto období a takisto je odrazom silnejšej industrializácie v západnej časti bývalej monarchie v Rakúsku. Praha bola v tomto období hlavné politické, hospodárske a spoločenské centrum relatívne bohatých Čiech, kde okrem priemyslu boli dobre rozvinuté aj obchodné, finančné a kultúrne aktivity (Musil a Illner 1994, Korec 2002 a iní).

Vývoj ekonomickej bázy v druhej etape jej moderného formovania, od vzniku Československej republiky v roku 1918 do nástupu komunizmu v Československu v roku 1948, bol komplikovaný. Pred rokom 1918 bola ekonomika mesta tesne spojená z rozsiahlym trhom Uhorska a v určitej miere aj Rakúska. Veľké straty pre Bratislavu znamenalo prerušenie politických vzťahov k Viedni a Budapešti. Dá sa povedať, že ekonomika Bratislavy z veľkej časti „žila“ na rakúskom kapitále a uhorskom trhu. Vznik Československa mal však aj napriek tomuto niektoré pozitívne črty vplyvu na vývoj ekonomickej bázy mesta. Prvýkrát sa na mape sveta objavili hranice Slovenska a Bratislava sa začína formovať ako kultúrne, ekonomické a neskôr aj politicko-administratívne centrum Slovenska. V 1919 bola v meste založená prvá slovenská univerzita Univerzita Komenského, v roku 1920 vzniklo Slovenské národné divadlo a v tom istom roku bola z Ružomberka do Bratislavy premiestnená známa Slovenská banka založená už v roku 1879. Rozvojom obchodu a služieb sa začala Bratislava formovať ako typické multifunkčné mesto, kde priemysel bol dôležitou, z hľadiska zamestnanosti asi najdôležitejšou, ale predsa len jednou z viacerých funkcií mesta.

Vývoj počtu obyvateľov v období po roku 1918 bol ovplyvnený viacerými neštandardnými procesmi, akými boli emigrácia veľkého počtu Maďarov a Čechov po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 a neskoršie pričlenenie 7 vidieckych obcí k Bratislave v rokoch 1943 a 1946. Ak by sme to zobrali len štatisticky, tak môžeme konštatovať, že počet obyvateľov mesta sa medzi oficiálnymi sčítaniami v roku 1921 a 1950 opäť zdvojnásobil, vzrástol z 93 189 na 192 896. Praha pochopiteľne vzhľadom na početnosť populácie v roku 1921 už rástla pomalšie, index rastu medzi 1921 a 1950 bol „len“ 1,42 (nárast zo 700 014 na 999 682 obyvateľov).

Mimoriadne dôležitým obdobím formovania ekonomickej bázy mesta bolo tretie „relatívne“ samostatné obdobie od roku 1948 do roku 1989. V tomto období komunisticko-éry bol vývoj ekonomickej bázy mesta ovplyvňovaný viacerými impulzmi: (i) silnou industrializáciou Slovenska chápanou ako cesta hospodárskeho vyrovnávania Slovenska s českými krajinami a zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva Slovenska, (ii) cieľným posilňovaním Bratislavy ako politicko-administratívneho, ekonomického a kultúrneho centra Slovenska a (iii) založením spoločného trhu medzi komunistickými štátmi v rámci Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Bratislava bola jedno z miest, kde bol vývoj ekonomickej bázy determinovaný byrokratizáciou nielen politicko-administratívnych štruktúr, ale aj ekonomických podnikov. Pri všeobecnom hodnotení vývoja ekonomickej bázy a celej urbánnej štruktúry mesta sa dá s miernym nadsadením povedať, že Bratislava sa ako mesto rozvíjala prakticky už 700 rokov, ale rozhodujúce črty jej ekonomickej bázy a vnútornej priestorovej štruktúry vtláčilo 40 rokov tzv. „komunistického rozvoja“.

Mimoriadnu dynamiku mal v tomto období predovšetkým priemysel. V období rokov 1948-1980 bolo v Bratislave postavených 31 nových závodov a prakticky všetky staršie boli rekonštruované. Z nových závodov vybudovaných v prvej fáze do roku 1970 treba menovať Slo-naft (dokončenie výstavby prvej výrobnéj jednotky už v roku 1957), Vinárske závody-Rača (1962), Meopta-Rača (1962), Technografia-Rača (1962), Západoslovenské nábytkárske závody-Trnávka (1964), BEZ-Vajnory (1967), Sklárske stroje-Petržalka (1967), Technické-sklo-Dúbravka (1968) a iné, neskôr ešte pribudli Zornica, Tesla-Elektroakustika v Dúbravke, Mäsokombinát v Rači, Bratislavské automobilové závody v Devínskej Novej Vsi, druhá mliekareň v Trnávke a iné. V odvetvovej štruktúre priemyslu dominovali v roku 1985 štyri odvetvia, strojársky (zamestnával 30,2 % zamestnaných v priemysle), elektrotechnický (19,6 %), chemický (13,1 %, vrátane Slo-naftu) a potravinársky (12,8 %). Tieto odvetvia zamestnávali až 75,7 % zamestnancov v priemysle (Korec 2002).

Intenzívny rozvoj po roku 1948 zaznamenalo aj druhé výrobné odvetvie stavebníctvo. Z priloženej tabuľky vidíme, že v ňom v roku 1985 bolo zamestnaných až 16,7 % osôb zamestnaných v Bratislave. Rozvoj stavebníctva v tomto období podmieňovali najmä dva faktory, rozsiahla bytová výstavba v Bratislave (v rokoch 1969-1989 sa v Bratislave dokončilo priemerne 4 678 bytov ročne) a vysoká koncentrácia topmanažmentov veľkých stavebných podnikov v Bratislave. Z priloženej tabuľky vidíme, že v dvoch výrobných odvetviach, v priemysle a stavebníctve pracovalo v Bratislave v roku 1985 až 45,1 % zamestnancov, čo je pre mesto takejto hierarchickej veľkosti a úlohy v štáte netypické.

Na obdobie 1948-1989 sa musíme pozerat' ako na éru komplexného rozvoja ekonomickej bázy Bratislavy, pričom zdôrazniť treba, že tento rozvoj mal špecifické črty socialistického obdobia vývoja mesta. Pozorovali sme tu síce aj rozvoj jednotlivých odvetví služieb, najmä univerzitného vzdelávania, vedy a výskumu, kultúry, zdravotníctva, maloobchodu a výrobných služieb, tieto však mali typické črty komunistického obdobia (absencia súkromného sektoru, veľké podniky, resp. inštitúcie, nízka disperzia

ponuky a iné). Niektoré odvetvia komerčných služieb boli nerozvinuté, resp. úplne absentovali (finančníctvo, reklama, médiá, cestovný ruch, hotely a reštaurácie a ďalšie). Možno konštatovať, že v tomto období boli „založené“ predpoklady pre nebyvalú dynamiku aktivít terciérneho a kvartérneho sektora Bratislavy po roku 1989. Táto dynamika sa prejavila, ako budeme hovoriť neskôr, aj vo vývoji vnútornej priestorovej štruktúry mesta. Index rastu počtu obyvateľov Bratislavy v komunistom období vývoja, ako sme už spomínali, bol vysoký, za celé obdobie medzi obdobiami oficiálneho sčítania obyvateľstva v rokoch 1950 až 1991 dosiahol hodnotu 2,29 (zvýšenie zo 192 896 na 442 197). Praha vzrástla v tomto období len 1,21 krát, čo je neporovnateľne nižší index rastu (samozrejme vzhľadom na „rozvinutosť“ Prahy v roku 1950 bol tento index rastu očakávateľný).

Počet obyvateľov Bratislavy v komunistickom období sa zvyšoval všetkými tromi základnými cestami typickými pre veľké slovenské mestá: silnou migráciou z vidieka a ostatných miest Slovenska (i), vysokým prirodzeným prírastkom, najmä v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch (ii) a pričlenením 7 vidieckych obcí k Bratislave v roku 1972 (iii). Rozloha mesta sa v tomto období zvýšila zo 192 km² na 368,8 km². Na záver hodnotenia tohto obdobia možno skonštatovať dve základné skutočnosti. Po prvé, v tomto období došlo k skutočne komplexnému rozvoju ekonomickej bázy Bratislavy, keď v nej mali významné zastúpenie aj vybrané aktivity terciérneho sektoru. Po druhé, v kontexte vývoja ekonomickej bázy Bratislavy treba konštatovať, že v tomto veľmi dôležitom „povojnovom“ období vývoja zostalo nevyužitú „Genius loci“ mesta (osobitosti vyplývajúce z historického vývoja a polohy, určitý „duch miesta“), najmä v súvislosti s jej multikultúrnosťou, pozíciou v širšom priestore strednej Európy, pozíciou a úlohami vo vzťahu k Slovensku a inými skutočnosťami (Falťan 1997).

Za doteraz poslednú etapu formovania ekonomickej bázy Bratislavy možno považovať obdobie spoločenskej transformácie, ktoré začalo po roku 1989. Na transformáciu (pozor, nie na vývoj) ekonomickej bázy vplývali rámcovo tri už skôr spomínané procesy, zmena totalitného režimu na demokratický a s tým spojený prechod centrálne riadenej ekonomiky na trhovú (súčasťou tohto procesu bolo aj uvoľnenie súkromného podnikania) (i), posun spoločnosti s industriálneho do post-industriálneho vývojového štádia (ii) a globalizácia (iii). V prípade Bratislavy treba k týmto trom procesom prirátat aj získanie štatútu hlavného mesta suverénneho štátu 1. januára 1993. V kontexte rozvoja ekonomiky získala Bratislava a jej región po roku 1989 prakticky všetky komparatívne výhody, ktoré podmieňovali úspešnosť transformácie ekonomiky. Z najdôležitejších treba uviesť unikátnu geografickú polohu, štatút hlavného mesta, pozíciu najvyššie položeného sídla a regiónu v hierarchii regionálnej štruktúry Slovenska, dobré dopravné prepojenie v zahraničnom i vnútroštátnom hodnotení a iné. Z pozície najväčšieho mesta, hlavného mesta štátu a polohy vyplynuli napr. také prednosti ako je silná internacionalizácia kapitálu a pracovných síl, veľký potenciál z možností medzi firemných „face-to-face“ kontaktov, dostupnosť špecializovaných informácií v oblasti podnikania (finančných, právnych, reklamných a iných), priamy kontakt s centrálnymi vládnymi a administratívnymi orgánmi majúcimi ďalekosiahle kompetencie, veľmi dobrá spojitosť

s inými centrami Európy a iné. Bratislava sa vo vzťahu k Slovensku stala nielen jeho hlavným mestom a administratívnym centrom, ale aj mestom, ktoré má prinášať nové myšlienky, poznatky, skúsenosti a impulzy rozvoja. Toto je jej kľúčová úloha v rozvoji regionálnej štruktúry Slovenska, najmä z pohľadu rozvoja ekonomiky.

Základné zmeny v ekonomickej báze Bratislavy dobre ukazuje priložená tabuľka 5.1. Zvýšenie podielu nevýrobných aktivít v zamestnaneckej štruktúre mesta z 54,90 % v roku 1985 na 75,56 % v roku 1998 a na 81,07 % v roku 2006 zreteľne ukazuje na posun Bratislavy od priemyselného mesta k mestu široko chápaných služieb. Z jednotlivých odvetví je pozoruhodný vzostup finančného sprostredkovania z 0,70 % v roku 1985 na 5,21 % v roku 2006 (v absolútnych hodnotách z 1 956 zamestnaných na 18 452), obchodu, z 11,14 % v roku 1985 na 20,08 % v roku 2006, nehnuteľností a prenájmu z 9,46 % v roku 1985 na 18,96 % v roku 2006 a iné. Na záver hodnotenia historického formovania ekonomickej bázy Bratislavy je vhodné uviesť niekoľko syntetizujúcich poznámok:

1. Vo formovaní ekonomickej bázy Bratislavy v období jej moderného vývoja môžeme identifikovať štyri relatívne samostatné etapy, v ktorých sa ekonomická báza rozvíjala v osobitných politicko-spoločenských podmienkach. Dve z týchto etáp (1948-1989 a 1989-2008) priniesli také prenikavé zmeny, že v týchto obdobiach je lepšie hovoriť o transformácii ekonomickej bázy ako o jej vývoji.

2. Bratislava v celom období od nástupu moderného priemyslu na Slovensku po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 vystupuje v krajine ako líder a nositeľ inovácií aj v oblasti ekonomického rozvoja. Táto funkcia regionálneho lídra sa stala veľmi zreteľnou najmä v priebehu poslednej etapy, keď sa ekonomika v krajine dostala do post-industriálneho štádia vývoja spoločnosti.

3. V uplynulých 20 rokoch sa ekonomická báza Bratislavy razantne zmenila z výrobné orientovaných aktivít na nevýrobné aktivity, na široko chápané služby, medzi ktorými v „ekonomickom kontexte“ dominujú predovšetkým komerčné služby. Možno povedať, že ekonomická báza Bratislavy sa po roku 1989 úspešne transformovala, pričom Bratislava v tomto období ťažila z celého radu komparatívnych výhod, ktoré získala po tomto roku.

4. Možno povedať, že Bratislava samotná (národné, regionálne, celomestské a miestne inštitúcie) nemusela viac-menej „nič urobiť“ pre úspešnosť transformácie svojej ekonomiky. Kvalitatívne zmeny ekonomiky aj jej kvantitatívny rast išiel „na konto“ atraktivity mesta. Teraz, zdá sa, je potrebné urobiť niečo v smere progresívneho vývoja ekonomiky mesta aj zo strany samotného mesta. Bratislava by mala posunúť svoju ekonomiku smerom ku kreativite a na poznatkoch založených ekonomických aktivitách (univerzity, veda a výskum a ich prepojenie s praxou, podnikanie v oblasti informačných technológií a informačných služieb, rozvoj finančného sektora, aktivity v oblastiach právnej, auditorskej, marketingovej, „public relation“, prieskumoch trhu, reklamy a iných, rozvoj kultúry, umenia a architektúry, rozvoj cestovného ruchu, rozvoj vybraných priemyselných odvetví s vysokou pridanou hodnotou a iné) (Korec 2002, Sýkora 2007, Ondoš a Korec 2008, Strykiewicz 2010 a iní).

5.3 Základné črty ekonomiky Bratislavy v súčasnosti

Bratislava prekonala významný posun v ekonomickom rozvoji najmä vďaka vývoju od prelomu tisícročia. Veľmi dobre to dokumentuje základný ukazovateľ HDP na obyvateľa za Bratislavský kraj. Kým v roku 2000 bol len 8 900 eur, v roku 2006, ešte pred začiatkom svetovej finančnej a hospodárskej krízy dosiahol hodnotu 19 200 EUR (Eurostat 2006, v trhových cenách). Touto úrovňou predstihoval regióny Budapešti (tesne zaostával za mestom Budapešť) aj Bukurešti, zaostával však za Prahou (24 200 eur v roku 2006). Hodnota za Bratislavu však bola stále viac ako o polovicu menšia v porovnaní s Viedňou (41 400 eur v roku 2006). Podobným rastom HDP na obyvateľa sa v tom čase mohlo pochváliť len málo regiónov v EÚ. Viac ako zdvojnásobenie HDP na obyvateľa v čase 2000 – 2006 je v kontraste s 10-15 % rastom HDP na obyvateľa v sledovanom období v prípade Viedne a Štokholmu, či stagnáciou HDP na obyvateľa v prípade Berlína (23 700 eur na obyvateľa v roku 2006). Bratislavský kraj v tomto hodnotení dosiahol 81,9 % priemeru EÚ (2006). Situácia v roku 2010 dokumentuje pokračujúci ekonomický rozmach, ktorým prešla Bratislava (napriek menšiemu vplyvu ekonomickej krízy). HDP na obyvateľa už dosiahol 29 200 eur, už tesnejšie za Prahou (30 900 eur), kým ekonomika Viedne rástla pozvoľnejšie na 44 300). Tento ukazovateľ je už v roku 2010 pri regióne Bratislavy vyšší ako priemer EÚ-27 (v roku 2010 bola jeho hodnota 24 500 eur). Výstižnejší pohľad ponúka regionálny HDP meraný paritou kúpnej sily na obyvateľa v percentách priemeru EÚ-27. Kým v roku 2002 bol v Bratislavskom kraji 122 %, v roku 2006 už dosiahol 147 % a v roku 2010 dokonca 176 %. Významne sa tým nielenže priblížil k rozvinutým regiónom Európy (napr. Štokholmu), ale viaceré mestské regióny podľa tohto ukazovateľa prekonal (vrátane Prahy a Viedne).

Po roku 1989 sa Bratislava vyznačuje ekonomickým rozvojom, ktorý úspešne, vo vzťahu k požadovanej progresívnej znalostnej ekonomike mesta, transformoval jej zamestnaneckú štruktúru. Medzi rokmi 1998 – 2006 celkový nárast zamestnanosti v meste presiahol hodnotu 45 tisíc pracovných miest (tab. 5.1) a od roku 1985 sa zvýšil počet pracujúcich v Bratislave dokonca o viac ako 75 tisíc a dosiahol hodnotu 354 372 (počet k 31.12.2006, bilancia zamestnancov vrátane malých podnikov pod 20 zamestnancov a fyzických osôb). Táto hodnota predstavovala už 16,4 % celkovej zamestnanosti v SR, pričom dva roky dozadu v roku 2004 to bolo 15,7%. Miera zamestnanosti v Bratislavskom kraji dosiahla v roku 2006 hodnotu 61,7 %, čo výrazne prevyšovalo slovenský priemer (SR 52,3 %).

Podľa zamestnanosti k 31.12.2006 boli najvýznamnejšími sektormi ekonomiky Bratislavy veľko- a maloobchod a ostatné činnosti patriace do OKEČ kategória G (20,08 % z celkového počtu zamestnaných) a verejný sektor školstvo, zdravotníctvo, sociálne služby, verejná správa, OKEČ kategórie L, M, N (spolu 21,00 %). Obidve tieto skupiny, prvú možno definovať ako komerčné služby a druhú ako základné služby, zamestnávali približne po 70 tisíc zamestnancov a spolu tvorili asi 40 % zamestnanosti v meste (tab. 5.1 a obr. 5.1). Pomerne prekvapivá je na prvý pohľad veľmi významne rastúca zamestnanosť vo verejnej správe, čo však súvisí nielen s novou funkciou hlavné-

ho mesta štátu a dokončováním formovania fungovania štátnych inštitúcií, ale aj s etablovaním sa inštitúcií na úrovni miestnej samosprávy. Čo však vo vývoji počtu zamestnaných ako aj zvyšovaním podielu na celkovej zamestnanosti Bratislavy neprekvapuje je prudký nárast týchto hodnôt pri kategóriách J (finančné služby) a K (nehnutelnosti, prenájom a obchodné činnosti) (tab. 5.1). Tieto dve odvetvia ekonomiky mesta sú v trhovej ekonomike nepostrádateľné a špeciálne v prípade regiónov akými je región Bratislavy (hlavné mesto štátu, kľúčový pól rastu v štáte i v širšom priestore strednej Európy i iné) predurčené na získanie významných pozícií.

Takisto sme už viackrát upozorňovali na očakávaný posun počtu zamestnaných a takisto aj podielu na celkovej zamestnanosti smerom dolu pri výrobných odvetviach a posun smerom hore pri nevýrobných odvetviach. Zamestnanosť v priemysle klesla z hodnoty 73 818 zamestnaných v roku 1985 na hodnotu 47 109 v roku 2006, pričom podiel priemyslu sa za sledované obdobie znížil takmer presne o polovicu, z hodnoty 26,45 % na hodnotu 13,29 %. Ako je možné vidieť z tab. 5.1 rozhodujúce „presuny“ medzi odvetviami ekonomiky sa v Bratislave udiali už do roku 1998 a situáciu v štruktúre zamestnaných z roku 2006 možno považovať za odpovedajúcu pozícií a významu Bratislavy v štáte i v regióne strednej Európy.

Tab. 5.1: Zamestnanosť v odvetviach ekonomiky v Bratislave podľa OKEČ

Odvetvie ekonomiky podľa OKEČ	2006		1998		1985*	
	počet	%	počet	%	počet	%
Poľnohospodárstvo (A+B)	1 584	0,45	1 762	0,57	5 505	1,97
Priemysel (C+D+E)	47 109	13,29	48 827	15,89	73 818	26,45
Stavebníctvo (F)	18 397	5,19	24 513	7,98	46 548	16,68
<i>Výrobné aktivity spolu</i>	<i>67 090</i>	<i>18,93</i>	<i>75 102</i>	<i>24,44</i>	<i>125 871</i>	<i>45,10</i>
Obchod, oprava a predaj mot. voz. (G)	71 147	20,08	56 105	18,26	31 103	11,14
Hotely a reštaurácie (H)	7 950	2,24	6 361	2,07	4 218	1,51
Doprava, skladové hosp., telekom. (I)	29 628	8,36	31 041	10,10	24 892	8,92
Finančné sprostredkovanie (J)	18 452	5,21	13 900	4,52	1 956	0,70
Nehnutelnosti, prenájom, obch. činnosti (K)	67 187	18,96	47 682	15,52	26 411	9,46
Ver. správa, obrana, soc. zabezpečenie (L)	32 253	9,10	18 174	5,91	9 851	3,53
Školstvo (M)	22 105	6,24	24 705	8,04	23 776	8,52
Zdravotníctvo, sociálna pomoc (N)	20 073	5,66	17 559	5,71	15 078	5,40
Ostatné spoloč., soc. a osobné služby (O)	18 487	5,22	16 629	5,41	15 966	5,72
<i>Nevýrobné aktivity spolu</i>	<i>287 282</i>	<i>81,07</i>	<i>232 156</i>	<i>75,56</i>	<i>153 251</i>	<i>54,90</i>
Spolu odvetvia ekonomickej činnosti	354 372	100,00	307 258	100,00	279 122	100,00

* Štatistické údaje sú upravené na systém OKEČ platný od roku 1994

Zdroj: Štatistická ročenka hl. m. SSR Bratislava. Mestská správa SŠÚ, Bratislava 1986.

Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy. Krajská správa ŠÚ SR, Bratislava 1999.

Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy. Štatistický úrad SR, Bratislava 2007.

Obr. 5.1: Podiely zamestnaných v jednotlivých odvetviach ekonomiky Bratislavy podľa OKEČ v roku 2006

Zdroj: Tabuľka 5.1.

Tab. 5.2 a obr. 5.2 ukazujú zamestnanosť v jednotlivých odvetviach ekonomiky Bratislavy v roku 2011 podľa klasifikácie SK NACE. Zmena používanej klasifikácie ekonomických odvetví z OKEČ na SK NACE trochu sťažuje porovnávanie s predchádzajúcimi rokmi, ale v zásade sa dajú identifikovať hlavné vývojové trendy ekonomiky Bratislavy. V porovnaní s rokom 2006 môžeme konštatovať ďalšie zvýšenie počtu pracovných príležitostí v Bratislave. Za obdobie 5 rokov, od roku 2006 do roku 2011, sa zvýšil počet zamestnaných o viac ako 17 tisíc. Aj táto skutočnosť dokladá, že ekonomika Bratislavy si aj vo veľmi turbulentnom období 5 rokov, vrátane rokov finančnej a hospodárskej svetovej krízy, udržiava svoju dynamiku. V základnej sektorovej štruktúre pozorujeme stále mierny nárast podielu nevýrobných odvetví, ich podiel vzrástol z 81,07 % v roku 2006 na 83,81 % v roku 2011. Výrobné odvetvia poklesli nielen podielom, ale aj absolútnou hodnotou, počet zamestnaných vo výrobných odvetviach sa znížil z hodnoty 67 090 v roku 2006 na hodnotu 60 137 v roku 2011. Tento pokles ide prakticky celý na vrub zamestnanosti v stavebníctve. Táto skutočnosť je v kontexte útlmu stavebných aktivít v Bratislave po roku 2007 pochopiteľná.

Z priloženej tab. 5.2 a obr. 5.2 môžeme pozorovať ďalšie zvýšenie počtu zamestnaných i podielu finančných a poisťovacích služieb, nárast zamestnaných o 10 tisíc a podielu o 2,4 % je pozoruhodný. Je však pravdepodobné, že do tejto kategórie boli priradené aj niektoré skupiny zamestnaných z kategórie „ostatné spoločenské, sociálne a osobné služby“ z roku 2006 (kategória O), pretože kategória „ostatné činnosti“ evidovala v roku 2011 už len 3 964 zamestnancov. Odvetvie ekonomiky „vzdelávanie“ v roku 2011 mierne pokleslo v porovnaní s odvetvím „škoolstvo“ v roku 2006 (asi o 2 500 zamestnaných a 1 % na podiele), čo môže mať dôvod aj v neustálom poklese žiakov na základných a stredných školách. Napr. počet žiakov na gymnáziách v Bratislave klesol od roku 2007 do roku 2011 zo 16 048 na 12 904, pričom počet tried na gymnáziách sa za to isté obdobie znížil z 591 na 541.

Pozornosť si v štruktúre zamestnaných podľa odvetví ekonomiky v roku 2011 zasluhujú tri odvetvia, informácie a komunikácia (24 515 zamestnaných a 6,60 % z celkového počtu zamestnaných), odborné, vedecké a technické činnosti (22 079 a 5,94) a umenie, zábava a rekreácia (7 761 a 2,09). Okrem dôležitého faktu, že sa objavujú v klasifikácii samostatne, dôležité je upozornenie, že zamestnanosť v týchto troch odvetviach je dôležitá pre znalostnú ekonomiku, inovácie a kreativitu, teda pre potrebný kvalitatívny posun ekonomickej bázy Bratislavy.

Tab. 5.2: Zamestnanosť v odvetviach ekonomiky podľa SK NACE v roku 2011

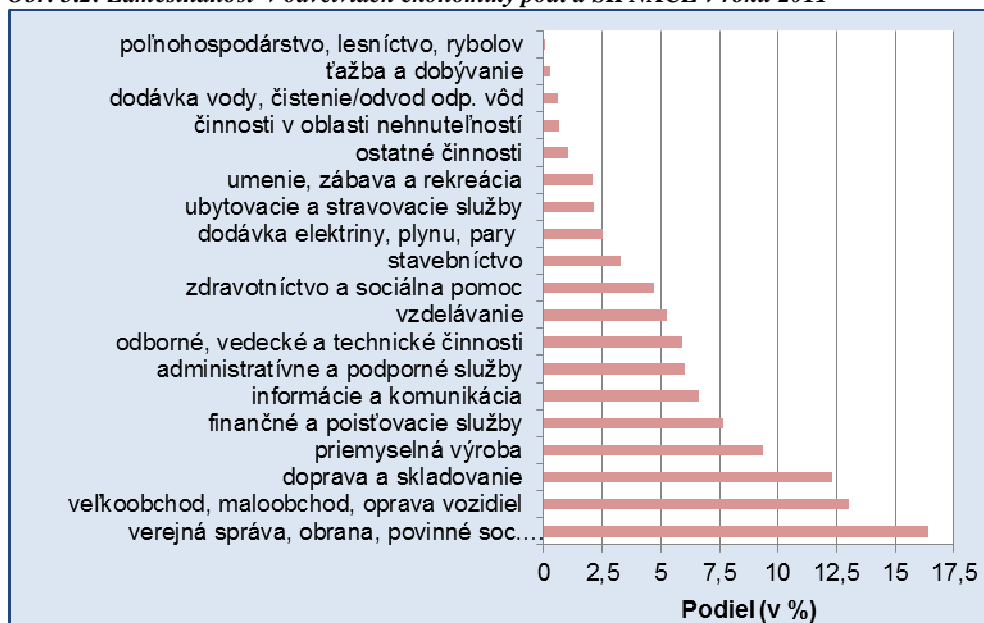
Odvetvie ekonomiky podľa SK NACE	Počet	Podiel
poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov	237	0,06
ťažba a dobývanie	1 131	0,30
priemyselná výroba	34 757	9,36
dodávka elektriny, plynu, pary a stud. vzduchu	9 472	2,55
dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, odpady	2 286	0,62
Stavebníctvo	12 254	3,30
<i>Výrobné aktivity spolu</i>	<i>60 137</i>	<i>16,19</i>
veľkoobchod a maloobchod, oprava mot. vozidiel a motocyklov	48 313	13,00
doprava a skladovanie	45 685	12,30
ubytovacie a stravovacie služby	7 981	2,15
informácie a komunikácia	24 515	6,60
finančné a poisťovacie služby	28 376	7,64
činnosti v oblasti nehnuteľností	2 404	0,65
odborné, vedecké a technické činnosti	22 079	5,94
administratívne a podporné služby	22 322	6,01
verejná správa a obrana, povinné sociálne zabezpečenie	60 943	16,40
vzdelávanie	19 575	5,27
zdravotníctvo a sociálna pomoc	17 472	4,70
umenie, zábava a rekreácia	7 761	2,09
ostatné činnosti	3 964	1,07
<i>Nevýrobné aktivity spolu</i>	<i>311 390</i>	<i>83,81</i>
Spolu	371 527	100,00

Zdroj: Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy 2012

Už viackrát bolo uvedené, že po roku 1989 sa významne Bratislava presadila ako koncentrácia aktivít v bankovníctve, poisťovníctve a finančných službách na Slovensku. Štatisticky vykazovaný sektor finančné a poisťovacie služby zamestnával v Bratislave v roku 2011 vyše 28 tisíc pracovníkov, čo je o 10 tisíc viac ako v roku 1998 (tab. 5.1 a 5.2). To súčasne znamená takmer viac ako polovicu zamestnaných v tomto sektore v SR v danom roku. Bratislava je sídlom centrálnej banky Slovenska – NBS. Z 26 bánk a pobočiek zahraničných bánk sídli 25 v Bratislave (výnimkou je dnešná Prima banka, niekdajšia Dexia banka sídliaca v Žiline). Až na jednu výnimku sú všetky banky pod zahraničnou kontrolou (kapitál je najmä z krajín EÚ, kde dominujú holandské, talianske

a rakúske investície). Bankové služby v Bratislave koncom roku 2011 poskytovalo 252 pracovísk, oproti 190 pracoviskám v júni 2004. Vybavenosť sieťou pracovísk rastie v Bratislave značne rýchlejšie ako na ostatnom území Slovenska. Podiel bankových pracovísk v Bratislave v rámci SR presiahol v roku 2011 už hodnotu 20,7 % oproti 17,4% v roku 2004. Už v roku 2004 bol počet obyvateľov pripadajúcich na jednu pobočku v Bratislave len 2238 obyvateľov, kým v rámci SR bol tento počet 4945 obyvateľov na jednu pobočku. Rastúca obslužnosť bankovými službami v Bratislave ďalej rástla. Kým v roku 2011 priemerný počet obyvateľov na jednu pobočku bol na Slovensku 4451, v Bratislave to bolo len 1639. Z pohľadu jednotlivých bánk (NBS 2012), najviac pracovísk v roku 2011 mala v Bratislave Tatra Banka (49), nasledovaná Slovenskou sporiteľňou (43). Podľa Topol'ského (2012) bolo z priestorového hľadiska najviac pracovísk sústredených v mestských Staré Mesto (74), Ružinov (59) a Petržalka (34). Dôsledkom koncentrácie pracovísk komerčných bánk do vybraných „centrálnych“ mestských častí je, že na jedno pracovisko pripadá v mestskej časti Staré Mesto len 524 obyvateľov a v mestskej časti Ružinov len 1170 obyvateľov (2011). Podobne je Bratislava sídlom všetkých slovenských spoločností spravujúcich podielové fondy, ako aj 21 z 24 poisťovní pôsobiacich na Slovensku. V Bratislave sídlia okrem dvoch subjektov všetci členovia asociácie obchodníkov s cennými papiermi. Netreba pripomínať, že mohutnosť sektora finančných a poisťovacích služieb je jednak indikátorom úspešnosti ekonomiky mesta a jeho regiónu a súčasne predpokladom jeho ďalšieho ekonomického rozvoja.

Obr. 5.2: Zamestnanosť v odvetviach ekonomiky podľa SK NACE v roku 2011

Zdroj: Tabuľka 5.2

Bratislava sa nerozvinula v konkurencii okolitých európskych metropol na mesto koncentrujúce centrály svetových nadnárodných spoločností (headquarters, command and control centres) pokrývajúce aj globálne, európske, prípadne stredo-východoeurópske operácie. Jedným z mála prípadov je otvorenie novej centrálky pre strednú a východnú Európu spoločnosti Lanxess (celosvetovo 14 500 pracovníkov, ročný predaj v období 2005-2010 medzi 7-8 mld. eur, sídlo – Leverkusen, Nemecko). Napriek absencii veľkých nadnárodných riadiacich funkcií, Bratislava sa ekonomicky presadzuje aj vďaka rôznym podobám prítomnosti popredných svetových spoločností vo svojej ekonomike. Miestna ekonomika je silne internacionalizovaná a začlenená do globálnych dodávateľských a odberateľských vzťahov. Ako je možné sledovať v tab. 5.3 ukazujúcej 25 najväčších nefinančných firiem Bratislavy podľa tržieb, v Bratislave sú národné centrály prakticky všetkých kľúčových zahraničných a domácich energetických, telekomunikačných a obchodných spoločností pôsobiace na Slovensku (Slovenské elektrárne, a.s., Slovenský plynárenský priemysel, a.s., Západoslovenská energetika, a.s., Slovenská elektrizačná prenosová sústava, s.r.o., ČEZ Slovensko, s.r.o., Slovak Telekom, a.s., Orange Slovensko, a.s., Telefónica Slovakia, s.r.o., Tesco Stores, SR, a.s., Kaufland SR, v.o.s., OMV Slovensko, s.r.o., Phoenix Zdravotnícke zásobovanie, a.s., Billa, s.r.o., Shell Slovakia, s.r.o. a iné), čo dokladá, okrem iného dominantnú pozíciu Bratislavy v regionálnej ekonomike krajiny. Medzinárodný rozmer dáva Bratislave aj skutočnosť, že prakticky všetky banky na jej území sú súčasťou medzinárodných bankových skupín. Lídrmi vo výrobe sú najmä automobilový závod Volkswagen, a.s. (tržby v roku 2012 6,587 mld. eur) a petrochemický závod Slovnaft, a.s. (MOL; 4,826 mld. eur). K menším, ale z hľadiska ekonomiky mesta k významným (rozsiahle výrobné kapacity majú aj mimo mesta) patria napr. Johnson Controls International, s.r.o. (0,640 mld. eur), SAS Automotive, s.r.o. (0,576 mld. eur), Universal Media Corporation, s.r.o. (0,235 mld. eur), Kraft Foods Slovakia, a.s. (0,231 mld. eur, 2011), Seong Ji Slovakia, (0,151 mld. eur), Palma Group, a.s. (0,140 mld. eur, 2011), Swedwood Slovakia s.r.o. (0,140 mld. eur) a iné. Niektoré z uvedených firiem majú v Bratislave len centrály, pričom prevádzky sú v iných mestách Slovenska. Odstup prvých dvoch firiem od ostatných je, možno povedať, až priepastný. Tieto dve firmy zamestnávajú až 37,4 % zamestnancov v priemyselnej výrobe Bratislavy. Aj vďaka týmto dvom priemyselným firmám je potrebné pri hodnotení súčasnej ekonomickej bázy konštatovať, že v ekonomike mesta hrá priemysel stále významnú úlohu. Na záver krátkej úvahy o úlohe priemyslu v ekonomike Bratislavy len stručne. Pomerne stabilná je v meste z hľadiska tržieb aj báza spracovania kovov, strojárnej výroby, výroby elektrických a optických zariadení, v značnej časti opäť napojená na automobilový priemysel. Z ostatných odvetví sú významnejšie ešte typicky mestské odvetvia ako výroba potravín a nápojov a tlačiarňská výroba.

V stavebníctve majú silné postavenie spoločnosti kontrolované nadnárodnými koncernami Skanska, s.r.o. (tržby v roku 2012 93,5 mil. eur), Strabag, s.r.o. (133,5), Ingsteel, s.r.o. (58,5), Alpine Slovakia, s.r.o. (42,8), Eiffage (Tchao), s.r.o. (22,6), ako aj spoločnosti majúce regionálny stredoeurópsky význam ako napr. Doprastav, a.s. (299,1),

ZIPP Bratislava, s.r.o. (271,9), a iné. Podľa tržieb bola teda najväčšou stavebnou firmou v roku 2012 firma Doprastav, a.s. s tržbami 299,1 mil. Eur., za ktorou mierne zaostávala firma ZIPP Bratislava, s.r.o. Stavebníctvo odráža do určitej miery rozmach celej miestnej ekonomiky. Mnohé stavebné výkony v Bratislave však realizujú spoločnosti neregistrované v meste, tak ako aj miestne stavebné firmy pôsobia mimo mesta. Podobne stavebné spoločnosti sídlia v Bratislave realizujú značnú časť svojich výkonov mimo mesta. Zo skorších dvojciferných medziročných rastov však medzi rokmi 2006 a 2007 narástli tržby v stavebníctve len o 5,6% a neskôr po prepuknutí svetovej finančnej a hospodárskej krízy sa ešte spomalili. Pomerne miernu dynamiku rastu, prakticky stagnáciu, potvrdzuje aj významný pokles zamestnanosti v stavebníctve z 18 397 v roku 2006 na 12 254 v roku 2011.

V sektore informácií a komunikácií je prítomnosť centrál v Bratislave rovnako veľmi silná. V oblasti telekomunikácií majú sídlo v Bratislave Slovak Telekom, a.s. (tržby v roku 2012 837, 4 mil. eur), Orange Slovensko, a.s. (676,0 mil. eur), Telefónica Slovakia, s.r.o. (190,1 mil. eur), Danubia Tel, a.s. (55,1 mil. eur), Towercom, a.s. (49,5 mil. eur) a iné. Z desiatich najväčších dodávateľov informačných technológií na Slovensku má v Bratislave sídlo osem firiem, z toho všetkých šesť s tržbami nad 100 mil. eur (Eset, s.r.o. 268,0, Asbis SK, s.r.o. 200,0, Hewlett-Packard Slovakia, s.r.o. 180,3, eD´system Slovakia, s.r.o. 160,0, Asseco Central Europe, a.s. 134,4 a Soitron Group, a.s. 113,3). Z poskytovateľov IT služieb má takisto osem z desiatich najväčších centrál v Bratislave, z prvých dvadsiatich najväčších firiem má centrálu v Bratislave dokonca osemnásť firiem. Bratislava ako sídlo firiem dominuje vo všetkých oblastiach informácie a komunikácie (okrem uvedených aj v oblastiach výrobcovia balíkového softvéru, poskytovatelia internetových služieb, poskytovatelia dátových služieb a iné) (tab. 5.4).

V Bratislave pôsobia najvýznamnejšie svetové a domáce reklamné a mediálne agentúry, či už samostatne, alebo v partnerstve. Všetkých pätnásť najväčších reklamných agentúr podľa tržieb z roku 2012 má sídlo v Bratislave (Jandl, marketing a reklama, s.r.o., Muw/Saatchi & Saatchi, s.r.o., Wiktor Leo Burnett, s.r.o., Istropolitana Ogilvy, s.r.o., Made by Vaculík, s.r.o., Mayer/McCann-Erickson, s.r.o. Effectivity, s.r.o. a iné). Podobne sú tu aktívne aj najvýznamnejšie auditorské spoločnosti, všetkých desať najväčších podľa tržieb v roku 2012 má sídlo v Bratislave (Pricewaterhouse Coopers Slovensko, s.r.o., Deloitte Audit, s.r.o., KPMG Slovensko, s.r.o., Ernst&Young Slovakia, s.r.o., BMB Leitner Bratislava, s.r.o. a iné). V Bratislave sa takisto koncentrujú prakticky všetky najdôležitejšie firmy podnikajúce na Slovensku v oblasti elektronických médií (Rozhlas a televízia Slovenska – tržby v roku 2012 78,0 mil. eur, Markíza – 69,9 mil. eur, Joj – 23,8 mil. eur, TA3 – 7,1 mil. eur, Expres – 4,9 mil. eur a iné), vydávateľov tlačených periodík (Ringier Axel Springer Slovakia, s.r.o. – tržby v roku 2012 33,1 mil. eur, Spoločnosť 7 plus, s.r.o. – 26,9 mil. eur, Petit Press, a.s. – 26,8 mil. eur, Perex, a.s. – 10,5 mil. eur, Ecopress, a.s. – 7,1 mil. eur, TREND Representative, s.r.o. – 5,6 mil. eur a iné) a vonkajšej reklamy (Akzent Media, s.r.o., BigMedia, s.r.o., ISPA, s.r.o., euroAWK, s.r.o. a iné) (tab. 5.4).

Tab. 5.3: Najväčšie nefinančné podniky v Bratislave podľa tržieb

Por.	Spoločnosť	Por. SR	Tržby 2012	Tržby 2011	Zmena v %	Počet zam.	Odvetvie
1.	Volkswagen Slovakia, a.s.	1.	6 587 443	5 192 936	26,9	9 400	priemysel
2.	Slovnaft, a.s.	2.	4 826 607	4 729 687	-2,2	2 435	priemysel
3.	Slovenské elektrárne, a.s.	5.	3 473 047	2 848 676	21,9	4 792	energetika
4.	Slovenský plynárenský priemysel, a.s.	7.	1 978 264	2 519 590	-21,5	992	energetika
5.	Tesco Stores, SR, a.s.	9.	1 371 000	1 313 227	4,4	10 000	obchod
6.	Západoslovenská energetika, a.s.	10.	1 029 967	975 986	5,5	1 856	energetika
7.	Slovak Telekom, a.s.	12.	807 725	861 756	-6,3	3 514	telekomunikácie
8.	Eustream, a.s.	13.	785 066	802 386	-2,2	981	doprava
9.	Orange Slovensko, a.s.	16.	676 029	728 566	-7,2	1 336	telekomunikácie
10.	Kaufland SR, v.o.s.	17.	660 349	634 757	4,0	4 006	obchod
11.	Johnson Controls International, s.r.o.	18.	640 384	483 417	32,5	3 023	automotive
12.	OMV Slovensko, s.r.o.	19.	587 612	554 966	5,9	n	obchod
13.	SAS Automotive, s.r.o.	20.	576 742	419 835	37,4	533	automotive
14.	Železnice SR	23.	491 183	480 785	2,2	14 474	infraštruktúra
15.	Phoenix Zdravotnícke zásobovanie, a.s.	26.	454 764	496 814	-8,5	n	obchod
16.	Slovenská elektrizačná prenosová súst., s.r.o.	27.	450 314	425 123	5,9	500	energetika
17.	Billa, s.r.o.	28.	439 496	422 884	3,9	3 574	obchod
18.	ČEZ Slovensko, s.r.o.	31.	425 769	399 056	6,7	21	energetika
19.	SPP – distribúcia, a.s.	33.	389 940	371 858	4,9	1 496	energetika
20.	Železničná spoločnosť Slovensko, a.s.	36.	360 126	327 777	9,9	5 750	doprava
21.	Tipos národná lotériová spoločnosť, a.s.	37.	359 783	315 567	14,0	118	lotérie
22.	Železničná spol. Cargo Slovakia, a.s.	40.	315 169	371 029	-15,1	7 015	doprava
23.	Shell Slovakia, s.r.o.	43.	294 990	216 067	36,5	42	obchod
24.	Doprastav, a.s.	45.	289 325	262 506	10,2	1 546	stavebníctvo
25.	Minerfin, a.s.	46.	288 336	347 070	-16,9	n	obchod

n – údaj nie je uvedený,

Zdroj: Trend 2013a

Významne postupuje aj internacionalizácia v oblasti spoločností pôsobiach v projekcii, inžinieringu, technickom poradenstve. V Bratislave a okolí sa sústredili aktivity v doprave a špedícií spoločností ako DHL, TNT, K+N, Budamar. Množstvo obchodných zastúpení svetových firiem, ktoré pôsobia v Bratislave a z Bratislavy v najrôznejších segmentoch komerčnej aktivity, nie je možné vymenovať (napr. Henkel, Shell, Baumit

a iné), realitou však je, ako sme už naznačovali vyššie, že ekonomika Bratislavy je výrazne zapojená do globálnej svetovej ekonomiky (Buček a kol. 2010).

Je logické, že za takejto prítomnosti zahraničných podnikateľských subjektov je Bratislava významnou koncentráciou zahraničného kapitálu v Slovenskej republike. Jej veľmi výrazná pozícia na Slovensku sa už dlhodobo udržiava na vysokej úrovni (v Bratislavskom kraji je v kumulatívnom vyjadrení od roku 2000 sústredených 65-68 % všetkých priamych zahraničných investícií (PZI) Slovenska. Potrebne je si však uvedomiť skutočnosť, že táto pozícia Bratislavy je významne posilňovaná tzv. „headquarter efektom“, keďže časť investícií realizovaných, či operujúcich po Slovensku, je „registrovaná“ centrálou firmy v Bratislave (jedným z príkladov je napr. aj firma Whirlpool Slovakia, s.r.o. s hlavným produkčným závodom v Poprade). Takisto celoštátne pôsobiace energetické, telekomunikačné, prípadne iné firmy, majú centrály v Bratislave a po privatizácii, alebo vstupe zahraničného kapitálu, sú registrované v Bratislave. V roku 2011 bol podiel zahraničných investícií v Bratislave 65,6 % a v Bratislavskom kraji 67,6 % z celoslovenského objemu (NBS 2013).

Dobrym príkladom je napr. predaj 49 % akcií Slovenského plynárenského priemyslu v roku 2002 zahraničnému investorovi. V tomto roku bol podiel regiónu Bratislavy na celkových PZI na Slovenska až 92 %. Pri ročných bilanciách PZI podľa regiónov môžeme pozorovať na Slovensku pomerne značné výkyvy. V roku 2005 zaznamenal región Bratislavy napr. podiel len 33,2 %, pričom Žilinský kraj mal v tomto roku podiel 32,2 % (investícia firmy Kia Motors Slovakia, s.r.o.) a Trnavský kraj 15,1 % (Samsung Electronics Slovakia, s.r.o.). Toto možno do značnej miery pripísať aj „na vrub subtlínosti“ ekonomiky Slovenska (a následne aj menšiemu objemu prichádzajúcich PZI), keď jedna väčšia investícia výrazne rozkolíše dlhodobé kumulatívne priemery (Brzica 1999, Hoškova 2001, Blažek 2006 a iní).

Tab. 5.4: Počet bratislavských firiem medzi najväčšími firmami v SR podľa tržieb v roku 2012

	Odvetvie	Počet BA firiem medzi prvými	
		25 firmami SR	10 firmami SR
1.	Dodávatelia informačných technológií na Slovensku	23	8
2.	Poskytovatelia IT služieb na Slovensku	20	8
3.	Výrobcovia balíkového softvéru na Slovensku	n	8
4.	Najrýchlejšie rastúce slovenské na Slovensku	18	8
5.	Mediálne agentúry na Slovensku	n	10
6.	Personálne agentúry na Slovensku	n	8
7.	Výskumné agentúry na Slovensku	n	10
8.	Audítorské spoločnosti na Slovensku	15*	10
9.	Cestovné kancelárie a agentúry na Slovensku	15	8
10.	Obchodné spoločnosti na Slovensku	16	8
11.	Reklamné agentúry na Slovensku	n	10
12.	Vydavatelia tlačových periodík na Slovensku	n	8

* medzi prvými 20 firmami, n - neuvedený údaj

Zdroj: Trend 2013b

5.4 Náčrt bázy poznatkovo orientovanej, znalostnej ekonomiky

Bratislava disponuje kľúčovými piliermi, ktoré predstavujú prostredie vhodné pre rozvoj aktivít kreatívneho sektora, resp. aktivít znalostnej ekonomiky (angl. knowledge economy): (1) univerzity a výskumné ústavy, (2) informačno-telekomunikačné infraštruktúra a aktivity, (3) inovatívne podnikateľské prostredie a (4) kultúra a kultúrne dedičstvo. Už dlhšie je známa kvalita poznatkovej bázy Bratislavy a jej úzkeho vzťahu s pozitívnym ekonomickým vývojom mesta. Podobne sa v posledných rokoch do centra pozornosti v súvislosti s ekonomickým rozvojom, predovšetkým kreatívnymi aktivitami, posunuli aj odvetvia opierajúce sa o kultúru, umenie a všeobecne tvorivosť. Tento fakt reflektuje najmä post-industriálny model rozvoja miest a v kontexte meniacej sa bázy miestnej ekonomiky súčasných veľkých miest (Buček 2006, Strykiewicz 2010, Blažek a Uhlíř 2011, Rehák 2011 a iní). Súčasťou tohto procesu je nahrádzanie priemyselných aktivít ako „motorov“ ekonomiky mesta rôznymi produktmi kreatívneho sektora, rôznorodými druhmi spoločensko-kultúrnych aktivít a podujatí (filmové a hudobné festivaly, kultúrno-historické slávnosti, karnevaly a iné), s rastúcim ekonomickým významom.

5.4.1 Vysoké školy

Bratislava je najvýznamnejším centrom školstva a vzdelávania na Slovensku. V mnohých oblastiach vzdelávania dominuje Slovensku predovšetkým jeho kvalitou. Táto úroveň je však menej pozitívne vnímaná z hľadiska medzinárodných porovnaní. Horšia medzinárodná pozícia školstva v Bratislava je dokumentovaná napr. v rámci rankingu miest strednej a východnej Európy (Buček a kol. 2010). Jedná sa o citlivú oblasť záujmu verejnosti a v konečnom dôsledku aj o významný predpoklad úspešného napredovania v budovaní štruktúry miestnej ekonomiky založenej na poznatkoch a tvorivosti. Dostatok univerzitami kvalitne pripravených odborníkov je jednou z kľúčových požiadaviek rozvoja znalostnej ekonomiky. Bratislava je nesporne významným centrom vysokoškolského štúdia aj v európskom meradle. Z pozitívnych aspektov môžeme upozorniť na hodnotenie prezentované Eurostatom (2009), zamerané na koncentrovanosť študentov vysokých škôl v regiónoch. Hodnotil sa pomer počtu študentov k celkovému počtu obyvateľov vo vekovej skupine 20-24 ročných. Bratislavský kraj sa umiestnil v Európe ako piaty v poradí, s pomerom 106 študentov na 100 obyvateľov vo veku 20-24 rokov. Nachádzal sa za regiónmi Praha (150 študentov na 100 obyvateľov vo veku 20-24), Viedeň, Brusel a Brabant.

Pri hodnotení postavenia najvýznamnejších vysokoškolských inštitúcií pôsobiacich v Bratislave v širšom kontexte regiónu strednej a východnej Európy platí, že mierne zaostávajú za univerzitami z okolitých post-komunistických krajín a značne zaostávajú za univerzitami v Rakúsku (nie všetky rakúske univerzity sú uvedené v priložených výberoch z uvedených rankingov). Univerzity vo Viedni, Prahe, Budapešti, Varšave, Krakove, Ľubláne sú hodnotená vyššie. Toto potvrdzujú rankiny podľa Leiden Ran-

king, či Webometrics Ranking. Kým v roku 2008 ešte Bratislava figurovala v Leidenskom rankingu (na 248. mieste podľa „publikácie vážené “impact” faktorom, Buček a kol. 2010), v súčasnosti už v rebríčku najlepších európskych univerzít podľa tohto rankingu nefiguruje (CWTS Leiden Ranking 2013). Podobne sa žiadna z bratislavských (a žiadna zo slovenských) univerzít nenachádza v najnáročnejšom „šanghajskom“ rebríčku svetových univerzít (berie sa v úvahu počet nositeľov Nobelovej a Fieldovej ceny, hodnotia sa publikácie v najprestížnejších svetových vedeckých časopisoch ako Science, Nature a pod.). Kým najvýznamnejšie univerzity väčšiny vyspelých postkomunistických štátov tam sú zachytené (Karlova univerzita Praha, Jagiellonskeho univerzita Krakow, Varšavská univerzita, univerzity v Ljubljane, Budapešti a Szegede). Bratislavské univerzity tu chýbajú, hoci Univerzita Komenského a Slovenská Technická Univerzita (STU) sa v rámci tohto rankingu monitorujú (napr. Univerzita Komenského je svetovým lídrom podľa indikátora uplatnenie absolventov doktorandského štúdia, ARWU 2013). V širšie ponímanom rankingu Webometrics (Webometrics Ranking 2013) bola Univerzita Komenského v roku 2009 na 504. mieste (12. medzi univerzitami strednej a východnej Európy) a v r. 2013 už 766. vo svete (31. medzi univerzitami strednej a východnej Európy). Ďalšia, STU je v rámci sveta na 1047. mieste (ďalšie slovenské univerzity sú horšie). V inom rankingu URAP (URAP 2011) sa umiestnila UK na 546. mieste na svete a STU na 902. mieste.

Podrobnejší pohľad na postavenie vysokých škôl v Bratislave prinášame na príklade hodnotenia vedecko výskumných inštitúcií, vrátane univerzít, na podkladoch databázy SCOPUS (najvýznamnejšej európskej databázy sledujúcej vedeckú publikačnú aktivitu) spracované spoločnosťou Scimago (2013). Postavenie univerzít je ovplyvnené skutočnosťou, že ako jednotlivé inštitúcie vystupujú napr. Česká akadémia vied, či Slovenská akadémia vied. V tabuľke 5.5 je prezentované hodnotenie z roku 2013, vychádzajúce z dát za roky 2007-2011. Z indikátorov boli vybrané – počet výstupov v časopisoch registrovaných databázu SCOPUS za uvedené obdobie a normalizovaný impakt reflektujúci vedecký impakt inštitúcie. Okrem poradia vo svete, je uvedené aj poradie v regióne východnej Európy, ktorý zahŕňa niekdajšie socialistické krajiny a ich následníkov (viaceré krajiny Balkánu, Rusko a pod.). Pre porovnanie je uvedená Viedenská univerzita, patriaca do regiónu západnej Európy. Aj tieto porovnania ukazujú zaostávanie za bratislavských univerzít za regionálnymi lídrami univerzitného výskumu. Môžeme ich však určite považovať za solídny vyšší priemer - „druhú vlnu“ univerzít v regióne (a túto pozíciu si dlhodobo udržujú). Informácia o impakte Univerzity Komenského naznačuje, že tu vyprodukované vedecké práce sú citované na úrovni svetového priemeru (kvalita publikácií vyvažuje ich nižší počet). Ak by bol na určenie použitý impakt inštitúcie nachádzala by sa napr. Univerzita Komenského na pozoruhodnom 135. mieste na svete (čo dokumentuje celkovo dobrú kvalitu výskumu, alebo veľmi dobrú kvalitu časti výskumov).

Tab. 5.5: Postavenie vybraných popredných univerzít v strednej Európe

Poradie vo svete	Poradie v regióne Východnej Európy	Univerzita	Štát	Výstupy 2007-2011 sledované v SCOPUS	Normalizovaný impakt inštitúcie 1 = svetový priemer
157	6	Univerzita Karlova	CZ	17189	1,07
286	9	Univerzita Ljubljana	SLO	11531	0,98
333	na	Viedenská Univerzita	A	10255	1,41
393	11	Jagelonska Univerzita Krakow	PL	9038	0,99
536	14	Varšavská Univerzita	PL	6707	1,14
623	18	ČVUT Praha	CZ	5696	1,18
633	20	Budapest University of Technology and Economics	HU	5642	0,87
678	23	Masarykova Univerzita Brno	CZ	5187	0,84
786	29	Univerzita Szeged	HU	4473	0,95
789	30	Univerzita Komenského	SK	3674	0,97
803	32	Univerzita A. Mickiewicza Poznan	PL	4354	0,69
1026	50	Slovenská Technická Univerzita	SK	2736	0,72

Zdroj: SCImago Research Group 2013

Treba priznať, že viaceré z univerzít a vysokých škôl Bratislavy sa zameriavajú najmä na vzdelávanie (niekedy výraznejšie do externých foriem vzdelávania), pričom majú nižšiu vedecko-výskumnú kapacitu a slabšie výsledky vedeckého výskumu merané či už počtom publikácií v kvalitných časopisoch, patentov, alebo medzinárodných vedeckých projektov. Školstvo, najmä to na úrovni univerzít a vysokých škôl, je menej „medzinárodné“ ako v iných hlavných mestách. V Bratislave pôsobí málo zahraničných vysokých škôl (plus niekoľko spoločných programov s partnerskými univerzitami zo zahraničia), študuje tu málo zahraničných študentov, pôsobí tu málo zahraničných učiteľov, málo programov je ponúkaných v cudzích jazykoch (angličtina).

5.4.2 Veda a výskum

Snahy o progresívnu orientáciu miestnej ekonomiky sa nezaobídu bez silného vedecko-výskumného a vývojového zázemia. Hoci sa v Bratislave skoncentrovala významná časť slovenského vedecko-výskumného potenciálu, tento je nedostatočne financovaný a nedosahuje výraznejší podiel medzinárodne porovnateľných výstupov. Nepredstavuje dostatočný impulz pre rozvoj odvetví založených na vysokých technológiách a kreativite. Neznamená zatiaľ dostatočný moment príťažlivosti pre privátne investície do výskumu a vývoja. Tejto oblasti sa donedávna nevenovala razantnejšia pozornosť ani z hľadiska snahy o pritiahnutie takto orientovaných investícií. Bratislavský región je pritom spolu s pražským, jedným z dvoch regiónov, ktoré sa umiestňujú v prvej desiatke všetkých regiónov EÚ v zamestnanosti vo výskume a vývoji (ďalej aj ako VaV) podľa podielu na celkovej zamestnanosti, z nových členských štátov (údaje sú k roku 2011).

Treba uviesť, že v celoeurópskom pohľade je pred Bratislavou aj Viedeň (4,65%). Bratislavský kraj je medzi všetkými regiónmi EÚ v poradí ôsmy, s podielom VaV zamestnanosti vo výške 4,1% (Eurostat 2013). Treba si súčasne uvedomiť, že zamestnanosť vo VaV v Prahe je vyše 21 tisíc pracovníkov (vo FTE) a v prípade Viedne vyše 20 tisíc pracovníkov, kým v regióne Bratislavy to je menej ako 10 tisíc pracovníkov (2011). Naznačuje to však značné možnosti Bratislavského kraja v tejto oblasti.

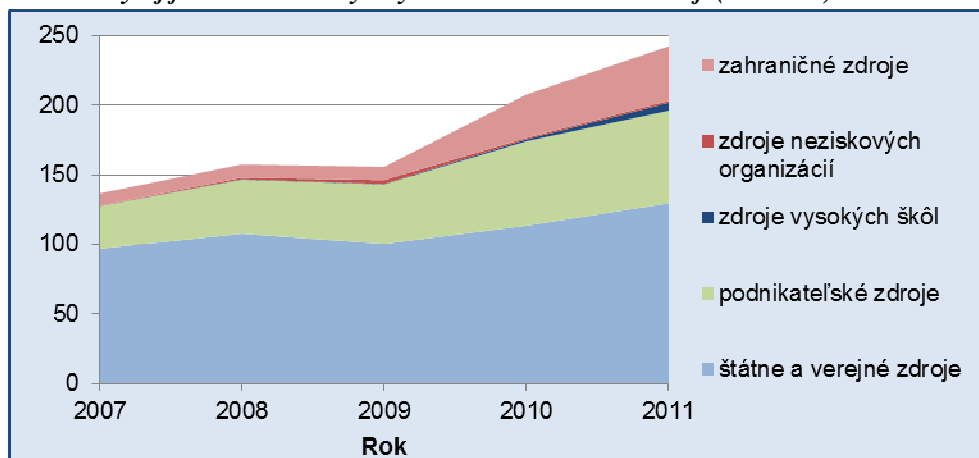
V Bratislave už dlhodobo pracuje vyše 50% pracujúcich vo vede a výskume na Slovensku (v roku 2004 52,8%, v roku 2008 50,2%, v roku 2011 53,1%), čo v absolútnom počte znamená 9625 pracovníkov v roku 2011 (vo FTE – full time equivalent, Štatistická ročenka hlavného mesta SR Bratislavy 2012). Kým ešte v roku 2008 podstatnú časť z toho tvorili pracovníci v prírodných vedách (vyše 3000 pracovníkov) a lekárskech a farmaceutických vedách (vyše 1600 pracovníkov), v roku 2011 už ich najviac pracovalo v technických vedách (vyše 3000), kým počet pracovníkov v prírodných vedách poklesol. Bratislavský kraj stabilne udržuje svoj podiel na celkovej výskumnej kapacite Slovenska v lekárskech a farmaceutických vedách dokonca na úrovni 77-80% (2008-2011), v prírodných vedách podiel klesol na 70% v roku 2011 (77% - 2008), a zvýšil sa podiel pracovníkov v technických vedách na 46% v r. 2011 (len 26% v roku 2008). K pozitívnym črtám vývoja môžeme zaradiť skutočnosť, že medzi rokmi 2008 a 2011 narástol počet pracovníkov vo vede a výskume takmer o 2000, čo je nádejné tempo rastu v súlade s proklamovanou nastupujúcou poznatkovo orientovanou ekonomikou.

Jedným zo znakov odlišnosti, nižšej prestíže, či orientácie výskumu a vývoja v Bratislave v medzinárodnom porovnaní sú zdroje jeho financovania. V Bratislave dlhodobo podstatne dominuje financovanie z vládnych zdrojov a zaostáva financovanie z privátnych podnikateľských zdrojov. V rokoch 2005-2010 prevyšovali vládne výdavky podnikateľské viac ako dvojnásobne. Zo sledovaných východoeurópskych miest prevyšovali vládne výdavky na výskum a vývoj podnikateľské len v prípade Bukurešti, aj to len o 80%. Pri Prahe aj v Budapešti investície „biznis sektoru“ významne prevyšovali vládne výdavky (2010). V prípade Viedne výdavky „biznis sektoru“ prevyšovali vládne výdavky v uvedenom období až osemnásobne (2010, Eurostat). Výdavky vo svojej celkovej výške, merané percentom HDP, takisto výrazne zaostávali v medzinárodných porovnaníach. Tvorili okolo 1% regionálneho HDP, čo je podstatne menej ako napr. v prípade Viedne, Prahy, ale aj Lisabonu, Budapešti a Bukurešti (Eurostat 2013). V rokoch 2010-2011 však už môžeme pozorovať výraznejší nárast finančných zdrojov z podnikateľských, ako aj zahraničných zdrojov. Dokumentuje to výrazne sa meniace prostredie vo financovaní vedy a výskumu.

Jedným z často sledovaných efektov vedecko-výskumných kapacít je registrácia patentov v EPO (European Patent Office). Tu sa ukazuje slabosť vedecko-výskumných kapacít a ich orientácia na základný výskum, či iné typy výstupov (napr. publikačnú činnosť). Pri zhodnotení obdobia 2001-2005 v porovnaní 5 miest (Viedeň, Štokholm, Praha, Lisabon a Bratislava) sa Bratislava (ako Bratislavský kraj) nachádzala jedenkrát na poslednom mieste (počet patentov na milión obyvateľov) a štyrikrát na predposlednom mieste (striedajúc si poradie s Lisabonom). Kým zaostávanie za regiónmi s metro-

polami post-socialistických krajín nebolo dramatické, porovnanie napr. s Viedňou a Štokholmom je zdrvivúce. Napr. Bratislavský kraj vykazoval 18,3 patentu na milión obyvateľov, Štokholm však dosiahol hodnotu 363 patentu na mil. obyv. v roku 2005 (v roku 2008 boli porovnateľné ukazovatele pre Bratislavský kraj 27,7 a pre Štokholm 478 patentov, Eurostat 2013). Pri užšej špecifikácii na patenty vo vysokých technológiách to v roku 2008 to bolo napr. 9,46 patentov na milión obyvateľov v prípade Bratislavy a 177,4 pre Štokholm (Eurostat 2013). Pri pohľade na sektorovú afiliáciu patentov, prevažujú patenty z oblasti informačných technológií a biotechnológií (podľa počtu patentov na milión obyvateľov).

Obr. 5.3: Vývoj financovania vedy a výskumu v Bratislavskom kraji (v mil. eur)

Zdroj: Štatistický Úrad SR 2012.

Dôsledky súčasnej situácie môžu byť za určitých okolností pomerne vážne. Bratislava môže zostať závislá od podstatných inovácií privezených z externého prostredia, čo je riziková pozícia pre miestnu i národnú ekonomiku. Tie totiž môžu, ale nemusia prísť. Nie je dôležité, že výskum tu je pomerne „lacný“, že sú tu „kapacity“, ak nemá dostatočné výstupy smerujúce aj do podnikateľského prostredia. Pri pokračovaní súčasnej situácie sa existujúci potenciál vedy a výskumu nestane v dohľadnej dobe významnejšou bázou rozvoja nových technologických objavov, inovácií a kreativity. Miestna veda a výskum sa podľa všetkého nestane bez zmien v dohľadnom čase dostatočným impulzom rozvoja miestnej ekonomiky a vhodnou súčasťou prepojenia vedy, vývoja a praxe. Treba len veriť, že posledné iniciatívy ako napr. výstavba vedeckých parkov s podporou štrukturálnych fondov EÚ (pod gesciou Univerzity Komenského, Slovenskej Technickej Univerzity) posunú Bratislavu naozaj do pozície „science city“.

5.4.3 Poznatkovo náročné a kreatívne odvetvia miestnej ekonomiky

Ekonomika Bratislavy ako hlavného mesta a najvýznamnejšieho ekonomického centra krajiny nutne musí niesť rysy širokého uplatnenia odvetví založených na poznatkoch a tvorivosti. Bratislava sa v tejto oblasti pomerne dostatočne presadila, ale nachádzame v tejto oblasti aj niekoľko rizikových faktorov, najmä v náznakoch stagnácie, či úzkeho zamerania na informačné technológie a podnikateľské služby. Časť týchto aktivít bola ohrozená aj finančnou a hospodárskou krízou. Pri charakteristike progresívnych, poznatkovo náročných odvetví sa opierame predovšetkým o klasifikácie Eurostatu. Viaceré štúdie však využívajú modifikované ukazovatele. Podstatnú časť použitých ukazovateľov máme k dispozícii len za Bratislavský kraj. Aj v tomto prípade sa sledujú v porovnaní s vybranými mestskými regiónmi Európy.

Najširšie chápanie poznatkovo náročných služieb ponúka ukazovateľ sledovaný Eurostatom - poznatkovo náročné služby, ktorý v sebe obsahuje širokú škálu služieb od vybraných častí dopravy, cez finančné služby, podnikateľské služby, služby spojené s počítačmi, výskum a vývoj, vzdelávanie, zdravotníctvo a sociálnu prácu, atď. Podľa tejto klasifikácie narástla zamestnanosť v poznatkovo náročných službách z vyše 117 tisíc (2001) na vyše 145 tisíc v roku 2010. Index rastu zamestnanosti v poznatkovo náročných službách je v Bratislavskom kraji porovnateľný s Prahou, ale zaostáva za rastom v regióne Budapešti a výrazne zaostáva za rastom v regióne Bukurešti. V takto širokom chápaní majú horšie indexy rastu v uvedených rokoch aj Viedeň a Štokholm. Je zrejmé, že tu je potrebné uvedomiť si podstatne nižšiu „štartovaciu čiaru“ Bratislavy, čo umožňuje dosahovať vyššie indexy rastu.

Jednou z najsledovanejších kategórií miestnej ekonomiky vo svete v poslednom desaťročí je sektor definovaný ako na tvorivosti a kultúre založený „priemysel“ (culture and creative industry). Zaraďujú sa sem odvetvia opierajúce sa o tvorivosť (napr. vydavateľské činnosti, tvorba software a počítačových hier, architektonické, reklamné činnosti, žurnalistické činnosti a tlačové agentúry, filmová produkcia, múzeá, kultúra a zábava, hudba, atď.). Hoci nemáme k dispozícii kompletne charakteristiky za takto definovanú časť miestnej ekonomiky, jej váha aj v prípade Bratislavy nie je zanedbateľná. Tržby dosiahli v roku 2010 takmer 2,5 mld. Eur a počet zamestnancov takmer 18 tisíc. Pre porovnanie môžeme použiť známe informácie o zamestnanosti v takýchto odvetviach vo Viedni (100-120 tisíc, 2010) alebo v Berlíne (170 tisíc v roku 2010). Malé podniky a drobní podnikatelia prispievajú ďalšími niekoľkými miliónmi do tržieb a niekoľkými tisícmi zamestnancov v takto definovanom sektore. Najviac sa v takejto perspektíve presadzuje tvorba software, architektonické činnosti, vydavateľské činnosti, reklamné, rozhlasové a televízne činnosti. Práve takto definovaný sektor je typický výraznou koncentráciou najvýznamnejších subjektov v Bratislave v rámci Slovenska. Vyše 70 % aktivít (merané zamestnanosťou, tržbami, počtom subjektov) v rámci SR je koncentrovaných v Bratislave. Koncentrácia týchto aktivít v Bratislave sa medzi rokmi 2005-2010 ešte zvýšila (v prípade televíznej, rozhlasovej a filmovej činnosti sa blíži až k 100%).

Viacere skutočnosti poukazujú na nedostatočnú bázu, ale i slabé komerčné využitie možností kultúry a tvorivosti v Bratislave. Súvisí to s výraznou orientáciou na malý slovenský trh, menším rozsahom komerčných aktivít v oblasti kultúry, umenia, filmu a galérii. Obmedzením je malosť slovenského (i potenciálne najskôr využiteľného českého) kultúrneho priestoru viazaného napr. na jazyk. Výraznejšia internacionalizácia tu absentuje. Významnejšiu úlohu má najmä tvorba software (približne 40% tržieb z takto definovaného sektoru), ktorý sa úspešne presadzuje aj na medzinárodných trhoch (najmä ESET, Siemens, Asseco, Sygic a iné). Môžeme konštatovať, že kľúčovými odvetvami modernej časti miestnej ekonomiky sú informačné a komunikačné technológie a služby a podnikateľské služby. Práve v týchto oblastiach sa podarilo lokalizovať v Bratislave aktivity významných svetových korporácií (Siemens, Dell, HP, IBM, Lenovo, Oracle, SAP, Accenture, Ness, Johnson Control, KONE, Henkel, Allianz, Kraft, Jacob Fleming, Amazon), či lídrov strednej a východnej Európy a národných lídrov (ESET, Soitron, Asseco, Sygic, Ditec, Corinex). Napr. IBM zamestnáva na Slovensku už okolo 5000 pracovníkov, z toho významnú časť v Bratislave (Hospodárske noviny 2013). Okrem tvorby software tak v Bratislave pôsobia účtovnícke, zákaznícke, servisné obchodné centrá (shared service centres) mnohých spoločností pokrývajúce región strednej a východnej Európy, či dokonca región celej Európy a Ázie (napr. Dell, Lenovo, Accenture).

V Bratislave sa lokalizovali centrály mnohých spoločností operujúcich v rámci Slovenska, či spravujúcich sieťové podnikanie (obchod, distribúcia, služby), vrátane svojich „back offices“, či zákaznických centier slúžiacich nielen slovenským zákazníkom, či firemným potrebám len na Slovensku.. Naopak z oblasti výroby je významnejšie zastúpená len stredne vysoká náročnosť (najmä Volkswagen Slovakia, a.s.) a malú váhu majú odvetvia kreatívneho priemyslu. Ak by sme hľadali nejaké riziká s ohľadom na budúci vývoj, môže ním byť príliš silná naviazanosť len na informačno-komunikačný sektor a podnikateľské služby. Určitou pozitívnou črtou je aj pôsobenie automobilového priemyslu, ale je potrebné nájsť a rozvinúť aj ďalšiu časť (časti) poznatkovo náročnej ekonomiky. Zraniteľnou sa stáva lokalizácia týchto aktivít v Bratislave pri súčasnom raste nákladov pre firmy i pracovníkov. Môžeme pozorovať z iných miest známy proces decentralizácie do lacnejších lokalít. Pod tlakom potreby redukovania nákladov (mzdy, priestory) sa časť aktivít presúva do menších centier na Slovensku (Košice, krajské mestá), či iných lacnejších európskych metropol (napr. Bukurešť, Sofia, ale aj iné), najmä v prípade podnikateľských služieb. Mnohé spoločnosti takto aj pod tlakom krízy začali viac využívať potenciál Košíc, Prešova, či Banskej Bystrice (IBM, T-Systems, Ness, Tatra Banka a pod.). Súčasne týmto však Bratislava plní aj úlohu filtrovania aktivít v prospech ďalších miest na Slovensku. Viaceré spoločnosti po ukotvení na Slovensku v Bratislave už z neho neodchádzajú, ale po zoznámení sa s celkovými sociálno-ekonomickými podmienkami využívajú aj prednosti iných miest. Iným rizikom je strata príležitosti cez prizmu vyčerpania kapacít. Najmä ľudské zdroje v terajších hlavných aktivitách sa stávajú nedostatkom, čo zvyšuje náklady na pracovnú silu. Pracovná sila

z domácich zdrojov z mesta, jeho zázemia a ba aj celého Slovenska môže byť vyčerpaná.

Časť kapacít poznatkovo náročných a kreatívnych odvetví ekonomiky nie je v dostatočnej miere zameraná na medzinárodnú expanziu, stále je pozorovateľná koncentrácia týchto aktivít do Bratislavy, a z nej „služba“ celému Slovensku. Zdá sa, že Bratislave sa ťažšie darí presadiť v časti poznatkovo náročných aktivít ako napr. kreatívny a kultúrny priemysel v medzinárodnej konkurencii, resp. prekonať existujúce obmedzenia strategického myslenia firiem. Bratislava pritom disponuje veľmi dobrými lokalizačnými činiteľmi pre tieto odvetvia ekonomiky. Najdôležitejším lokalizačným činiteľom je trh a pozícia mesta v domácej i medzinárodnej hierarchii regiónov. Ekonomika Bratislavy v porovnaní s inými mestami má výrazne „biznis charakter“, je jednoznačne ekonomickým „hlavným mestom“ Slovenska a významným ekonomickým centrom strednej Európy.

Zoznam použitej literatúry

- ARWU, 2013. Academic ranking of world universities. Dostupné na <http://www.shanghairanking.com/World-University-Rankings>, 10 Októbra 2013.
- BAŠOVSKÝ, O., DIVÍNSKY, B. 1991. The development of modern urbanisation in Slovakia and its present problems. *Revue Belge de Géographie*, 115, 1-2-3, 265-277.
- BLAŽEK, J. 2006. Zahraniční investice – naděje nebo nebezpečí pro ČR. Príspevok prednesený na International Geographical Conference „150 years of Geography on Charles University“, Prague, 10.-11.11.2006.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. 2011. Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace). Praha: Karolinum.
- BUČEK, J., KOREC, P., BUČEKOVÁ, I. 2010. Ekonomika a podnikanie. In: PHSR hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010-2020, Bratislava: AINOVA, 170-234.
- BUČEK, M. 2003. Regionálna integrácia Slovenskej republiky: stratégia využitia podpory Európskej únie. *Ekonomický časopis*, 51, 8, 982-996.
- BUČEK, M. 2006. Úloha poznatkov a vedomostí v regionálnom rozvoji a ich výskum. In: Buček, M. ed. *Novšie teórie regionálneho rozvoja*, Bratislava: Ekonóm.
- BRZICA, D. 1999. Foreign Direct Investment in the Slovak Republic (2): A Focus on Institutions and Policies in the period 1993-1996. *Ekonomický časopis*, 47, 2, 235-268.
- CWTS LEIDEN RANKING 2013. Dostupné na <http://www.leidenranking.com/ranking>, 12 Októbra 2013.
- EUROSTAT, 2005-2013. Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 3 regions, Dostupné na <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/>, 10 Októbra 2013.
- EUROSTAT 2013. Regional science and technology statistics. Dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities, 10 Októbra 2013.

- FALŤAN, L. 1997. Pozícia Bratislavy v regionálnom rozvoji Slovenska. In: Baran, V., Čuka, P. eds., *Aktuálne problémy regionálneho rozvoja* (zborník z medzinárodnej konferencie), Banská Bystrica, 155-161.
- HAMPL, M. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova.
- HOLTON, R. 2006. Globalizace. In: Harrington, A. a kol. eds. *Moderní sociální teorie*, Praha: Portál, 385-410.
- HOSPODÁRSKE NOVINY, 2013. IT sektor na Slovensku. Dostupné na http://hnonline.sk/sites/default/files/images/article/201311/it_firmy.jpg, 11 Novembra 2013.
- HOŠKOVÁ, A. 2001. *Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska*. Bratislava: Inštitút menových a finančných štúdií NBS.
- IRA, V. 2003. The changing intra-urban structure of the Bratislava city and its perception, *Geografický časopis*, 55, 2, 91-107.
- KOREC P. 2002. The transformation of basic functions of Bratislava after 1989: trends and spatial consequences. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2, 85-103.
- KOREC, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: Geografika.
- MARCUSE, P., VAN KEMPEN, R. eds. 2000. *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Oxford: Blackwell.
- MATZNETTER, W. 2004. The Vienna and Bratislava urban regions – comparing urban development under (welfare) capitalism and (post-) communism. *European Spatial Research and Policy*, 11, 1, 61-77.
- MUSIL, J., ILLNER, M. 1994. Development of Prague: long-term trends and scenarios. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. eds. *Development and Administration of Prague*. Amsterdam: University of Amsterdam, 149-171.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA 2012. Rozmiestnenie organizačných jednotiek komerčných bánk v SR k 31.12.2011. Dostupné na <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje>, 12 Októbra 2013.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA 2013. Stav priamych zahraničných investícií v Slovenskej republike 2011. Dostupné na <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje>, 12 Októbra 2013.
- ONDOŠ, S., KOREC, P. 2008. The rediscovered city: A case study of post-socialist Bratislava. *Geografický časopis*, 60, 2, 199-213.
- PAULOV, J. 1992. K novému rámcu regionálneho rozvoja Slovenska. In: *Geographia Slovaca* 1, Bratislava: Geografický ústav SAV, 23-28.
- PAVLÍNEK, P. 1995. Regional Development and the Disintegration of Czechoslovakia. *Geoforum*, 26, 4, 351-372.
- REHÁK, Š. 2011. *Regionálne inovačné procesy, lokálne vs. globálne siete znalostí*. Bratislava: NHF Ekonomickej univerzity, Bratislava.
- SCIMAGO RESEARCH GROUP 2013. *Institutions Ranking 2013*. Dostupné na <http://www.scimagoir.com/index.php>, 10 Novembra 2013.

SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. 2006. Neo-Liberalism and Post-Socialist Urban Transformation: Poverty, Inequality and the City. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 43-54.

STENNING, A. 2004. Urban change and the localities. East Central Europe and the Former Soviet Union: The Post-Socialist States, Harlow: Pearson Education.

STRYJAKIEWICZ, T. 2010. Location factors of the creative and knowledge – intensive industries in European metropolitan regions. *Geografický časopis*, 62, 1, 3-19.

SÝKORA, L. 2007. Výzvy postsocialistického mesta. *Era* 21, 2, pp. 54-57.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SSR BRATISLAVY, 1986. Bratislava: Mestská správa ŠŠÚ.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY, 1999. Bratislava: Krajská správa ŠÚ SR.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY, 2007. Bratislava: Krajská správa ŠÚ SR.

ŠTATISTICKÁ ROČENKA HLAVNÉHO MESTA SR BRATISLAVY, 2012. Bratislava: Krajská správa ŠÚ SR.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2012. Ročenka vedy a techniky v Slovenskej republike 2012. Bratislava: Štatistický úrad SR.

TOPOĽSKÝ, R. 2012. Vývojové tendencie v rozmiestnenie pracovísk bankového sektoru na Slovensku. Nepochikovaná diplomová práca. Bratislava: Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Katedra humánnej geografie a demogeografie.

TREND 2010. Trend Top v informačných technológiách samostatná príloha, September 2010.

TREND 2013a. Trend TOP Špeciál – samostatná príloha, Jún 2013.

TREND 2013b. Trend TOP 2013 – samostatná príloha, November 2013.

URAP 2011. University ranking by academic performance. Dostupné na <http://www.urapcenter.org/2011>, 10 Októbra 2013.

WEBOMETRICS RANKING 2013. Ranking Web of Universities/Webometrics Ranking. Dostupné na <http://www.webometrics.info/>, 10 Októbra 2013.